

IN DIE HOOGGEREGSHOF VAN SUID-AFRIA
(TRANSVAALSE PROVINSIALE AFDELING)

A

SAAKNOMMER: CC 482/85

PRETORIA

1988-05-23

DIE STAAT teen :

PATRICK MABUYA BALEKA EN 21
ANDER

VOOR:

SY EDELE REGTER VAN DIJKHORST en
ASSESSOR : MNR. W.F. KRUGEL

NAMENS DIE STAAT:

ADV. P.B. JACOBS
ADV. P. FICK
ADV. H. SMITH

NAMENS DIE VERDEDIGING:

ADV. A. CHASKALSON
ADV. G. BIZOS
ADV. K. TIP
ADV. Z.M. YACOOB
ADV. G.J. MARCUS

TOLK:

MNR. B.S.N. SKOSANA

KLAGTE:

(SIEN AKTE VAN BESKULDIGING)

PLEIT:

AL DIE BESKULDIGDES: ONSKULDIG

KONTRAKTEURS :

LUBBE OPNAMES

VOLUME 406

(Bladsye 23 634 tot 23 699)

DIE HOF HERVAT OP 23 MEI 1988

EDWARD THABO MAHLALELA, nog onder eed - (deur tolk)

MR YACOOB: May I raise two matters. Firstly Mr Ramakgula, accused no.9, is not here today. I understand that your lordship has granted leave in respect of his absence on Friday. Then accused no.17, Mr Matlole, has an appointment at the Johannesburg general hospital tomorrow and would like to ask your lordship for leave of absence for him for tomorrow.

COURT: Yes, it is granted.

KRUISONDERVRAGING DEUR MNR FICK: Net voor ek met kruisver- (10
hoor begin is daar net een aspek wat ek graag wil verneem. Die
hoofondersoekbeampte in die saak moet gaan vir 'n operasie.
Nou wil ons net vasstel is die reses van die begin van Julie
tot die einde van Julie?

HOF: Ja, Julie.

MNR FICK: Ek wil net weet, hy wil ook reëlings tref.

HOF: (Samesprekings met assessor in agtergrond) Net so 'n
oomblikkie, mnr Fick. Ja.

MNR FICK: Dankie, edele. Mnr Mahlalela, u het vir die hof
gesê u was in 1984 in die Hwiti-skool te Mankweng? -- Ja. (20
Het u daar behoort aan enige organisasie? -- Waar, in Hwiti?
Ja. -- Nee.

Was u nie lid van COSAS nie? -- Nee.

Kan u vir die hof sê om watter rede is u weg by die Hwiti-
skool? -- Ja.

Waarom? -- Ek het nie geld gehad om die onkostas te dek
van Hwitiskool nie. Marobathota se geld is baie laag in verge-
lying met Hwiti se geld wat 'n mens moet betaal.

Toe u by Hwiti-skool was, was Moses Manale saam met u op
skool daar? (30

HOF / ..

HOF: Kan ek net iets opklaar? Maar is Hwiti nie 'n staatskool en die ander een 'n kerkskool nie? -- Dit was 'n staatskool gewees, ja.

En was die kerkskool goedkoper as die staatskool? -- Ja, daar is 'n verskil. Die kerkskool is goedkoper.

Dankie.

MNR FICK: Nou Moses Manale, was hy saam met u by Hwiti-skool? -- Ja, hy was 'n skolier van Hwiti.

Nou is dit so, hy is ook in 1984 daar weg? -- Van waar af, van Hwiti? (10

Ja. -- Nee, in 1985 is hy eers weg van Hwiti.

HOF: Is dit begin van 1985? -- Ek is net nie seker of dit die begin of die einde was nie, maar dit was in 1985.

MNR FICK: Was dit voor hierdie gebeure op 16 Junie 1985 wat u oor getuig het? -- Dit was na dit.

Was daar in 1984 by hier Hwiti-skool nie oproer en onluste nie? -- Nee, daar was nie.

En in 1985? -- Ek kan nie so goed onthou nie.

Is dit nie die rede waarom hierdie Moses Manale by Hwiti-skool weg is nie omdat hy daar betrokke was in oproer en hy (20 is toe geskors? -- Hoe Moses die skool verlaat het daar weet ek nie.

Ag nee, meneer, u het mos saam met hom geloop en u ken hom tog nou. Het hy nooit vir u gesê maar kyk ek is nie meer in die skool nie, ek is geskors nie? -- Nee, hy het my nie gesê nie. Ek het wel saam met hom geloop maar hy is nie 'n vriend van my nie.

Nou op hierdie vergadering van 16 Junie 1985, is u alleen seontoe? -- Ja, ek was alleen.

Nou u sê vir die hof hierdie vergadering is gereël (30
deur / ..

deur MACA. Wat het u gaan maak by die vergadering? -- Ek het van iemand gehoor dat daar 'n vergadering gaan wees waar daar gebid gaan word vir die mense wat dood is en die persoon sê toe dit is 'n herdenkingsdiens eintlik, nie 'n vergadering nie, na aanleiding waarvan ek besluit het om ook daardie herdenkingsdiens by te woon.

En hoe weet jy hy is gehou deur MACA? -- Ek het van die mense gehoor in die lokasie toe dit deur die mense genoem was.

Het jy nie pamflette gesien wat die vergadering adverteer in die woongebied nie? -- Nee, ek het nie 'n pamflet gesien (10 nie.

Ek wil aan jou stel hierdie vergadering is nie deur MACA gehou nie, maar deur MAYCO en COSAS. -- Nee, dit weet ek nie van nie.

Nou verstaan ek u reg, u sê vir die hof dat hierdie vergadering het hier ongeveer 14h00 begin en net na 15h00 is hy klaar? -- Ja.

Ek wil aan jou stel hierdie vergadering het nooit klaar-gemaak 15h00 nie. As jy 15h00 daar weg is, is jy weg voor die vergadering klaar is. -- Nee, toe ek daar weg is toe was dit (20 alles klaar.

Nou hierdie mnr Manale wat u sê daar gepraat het op die vergadering toe u daar gekom het, was dit die pa van Moses Manale? -- Ja.

En sê u vir die hof u het net vir Willy Letswalo gehoor 'n toespraak maak? -- Ja.

En dit wat u vir die hof gesê het is al wat hy gesê het? -- Wat ek op die huidige oomblik onthou ja, want hierdie het lank terug plaasgevind. Daar is wel dinge wat hy gesê het wat ek nie meer kan onthou nie. (30

Is / ..

Is dit nie so dat hy ook gesê het julle moet verenig nie? -- Ja, hy het dit gesê.

Het hy nie gesê die vroue en die kinders en die werkers almal moet saam verenig om julle vryheid te kry nie? -- Hy het wel gesê dat mense moet verenig soos deur u genoem, ja, maar hy het geen melding gemaak van die vryheid wat bereik sou word nie.

Nou wat het hy gesê waarvoor moet die mense verenig? As hulle nou verenig is wat moet hulle doen? -- Dat hulle saamwerk.

HOF: Saam..? -- Saamwerk. (10

Werk vir wat? -- Wat hy daarby bedoel het weet ek nie want hy het ook nie gesê nie.

Wat het u gedink bedoel hy? -- Ek het nie eens daaraan gedink wat hy daarby bedoel het nie.

MNR FICK: Nou is daar gepraat oor die jeug, die kinders en skoliere en hulle probleme? -- Nee.

Was hierdie dag nie 'n herdenkingsdag ter herdenking aan die probleme van die skoliere nie? -- Dit was ja.

En was daar enige vryheidsliedere gesing? -- Ja, so 'n paar. (20

Laat ons hoor watter? -- Ek onthou van ene, "Hlanganani Bazali".

En die volgende een? -- "Mayibuye i-Afrika".

Nog? -- African anthem van..

Wat is die ding se naam? -- Nee, ek kan nie meer onthou nie.

Het julle gesing van Mandela? -- Ja, in 'n hoekie daar was 'n klompie gewees wat oor Mandela gesing het maar die voorsitter van die vergadering het hulle gestop en gesê hulle moet ophou daarmee, hulle moet nie daarvan sing nie. (30

Wie / ..

Wie was die voorsitter gewees? -- Dit is eintlik nie die voorsitter nie. Die persoon wat besig was met 'n toespraak, mnr Letswalo wat heel voor daar was, is die persoon wat hulle gestop het om op te hou daarvan te sing.

Was dit terwyl hy besig was om te praat dat hulle daar begin sing het? -- Ja, dit is na hy so 'n kort rukkie gestop het om te praat, dat hulle begin het om te sing. Net voor hy weer begin het om te praat. Met ander woorde, dit is omdat hulle hom in die rede geval het dat hy nie verder kon praat nie dat hy hulle gestop het. (10

HOF: Jy meen 'n kort rukkie gestop om asem te haal? -- Ja.

MNR FICK: Is daar op 'n later stadium gesing op die vergadering van Mandela? -- Nee, op die ou end was daar nie meer singery gewees nie.

Was daar gesing van Tambo? -- Ja kyk, die lied wat gesing is net voor hulle gestop is, het melding gemaak van beide Tambo en Mandela.

In die lied het hulle verwys na Tambo en Mandela wat hulle leiers is? -- Die lied wat hulle gesing het was in Zoeloe. Ek verstaan nie Zoeloe nie. Wat ek wel vir die hof kan sê is (20 dat ek kon hoor die mense is besig om te sing en in die singery melding word gemaak van Mandela en Tambo.

En sê net vir die hof hierdie mnr Letswalo, is hy lid van enige organisasie wat u van weet? -- Watter organisasie?

Soos MACA. -- Destyds het ek nie geweet nie. Ek het nou net, nie lank terug nie, gehoor dat hy 'n lid was van MACA in daardie tyd wat hy die toespraak gemaak het.

En was daar enige besluite geneem op hierdie vergadering terwyl u daar was? -- Ja.

Wat was die besluite? -- Op die einde van die vergadering

(30

het / ..

het hulle nou besluit dat dit alles verby was en dat hulle huis toe gaan.

Nee, ek wil aan u stel daar was 'n ander besluit wat u nie vir die hof van wil vertel nie. Ek wil aan u stel dat hierdie mense was so opgesweep oor wat daar gebeur het op hierdie vergadering dat hulle besluit het hulle gaan die mense ontmoet wat van die vergadering af kom wat gehou is by die universiteit van die Noorde. -- Nee, dit weet ek nie van nie.

Nou u sê vir die hof u is daar by die vergadering weg en u is na 'n huis toe langs die kerk? -- Ja. (10

Wie se huis is dit? -- Dit is Maake se huis.

HOF: Maake? -- Dit is korrek.

MNR FICK: Wat is sy naam? -- Lebogang is sy voornaam.

En toe u na die huis toe is was Shadrack al saam met u of nie? -- Ja, hy was saam.

Het u vir Shadrack by die kerk ontmoet? -- Ja.

En Moses? -- Ek het nie vir Moses by die kerk gesien nie.

Ek wil aan u stel Moses was ook daar by die kerk saam met u gewees. -- Nee, ek weet nie daarvan nie. Ek het hom nie by die kerk gesien nie. (20

En wat het u by Maake gaan maak? -- Lebogang is saam met my by dieselfde skool en ons het huiswerk gehad. Die volgende dag was 'n Maandag gewees dus het ek boeke gaan kry om my huiswerk te gaan aanpak.

Nou hoe lank was u by dié huis gewees? -- Dit is omtrent negentien minute.

Nou waar is al die mense toe u daar uit die huis uitkom, wat by die vergadering was? -- Die mense was al uiteen gewees.

Ek wil aan u stel meneer, dat julle het nie gaan boeke haal vir huiswerk nie. Julle is daar in en julle het 'n trui (30 gekry / ..

gekry en julle het daar uitgekom onmiddellik en julle is saam met die ander klomp mense wat by die kerk was in die pad af. -- Nee, ons het nie 'n trui gaan kry daar nie.

Ek wil aan jou stel dit was nie net na 15h00 nie, dit was na 17h00. -- Nee, dit is nie so nie. Wat ek van weet is dat dit was tussen 15h00 en 16h00.

Nou die mense wat daar uit die kerk uit gekom het, het hulle in stilte daar uitgekom of het hulle nog gesing? -- Hulle was stil.

Nou u kom toe daar by die huis uit en waar is u toe (10 heen? -- Huis toe.

Toe is u saam met wie? -- Ek en Lebogang en Shadrack is saam uit die huis uit. Nie ver nie het Lebogang weer terugkeer na die huis toe.

U en Shadrack loop nou en wat gebeur toe? -- Ja.

Wat gebeur nou terwyl jy en Shadrack daar loop in die pad? -- Ons loop toe en op pad huis toe kom ons by 'n kruising waar ons mense gesien het wat vanaf die rigting van die kampus gekom het. Hierdie klomp mense het gesing.

Hoeveel mense was hulle ongeveer? -- Ongeveer twee (20 honderd.

Het hulle enige wapens by hulle gehad? -- Nee, nie wat ek gesien het nie.

En het hulle vryheidsliedere gesing of kerkliedere of watse liedere het hulle gesing? -- Wat ek gehoor het dat hulle sing is "Hlanganani Bazali".

Toevallig dieselfde lied as wat julle gesing het? -- Wat ek gehoor het, ja.

HOF: Wat beteken dit? -- In Sotho wil u weet?

Wel, as ek dit reg het is dit 'n Zoeloe lied? -- Ja, (30

dit / ..

dit is Zoeloe.

Nou wat beteken dit? -- Ek verstaan dit nie so goed nie.

Wat dink u beteken dit? -- Ek ken nie Zoeloe so goed nie.

Ek hoor net dit is 'n lied wat gesing word.

Weet u nie wat dit beteken nie? -- Nee, ek weet nie.

Hoekom sing julle almal Zoeloeliedere daarbo? -- Ek weet ook nie.

MNR FICK: Hoe ver was hierdie groep van u toe u hulle nou hoor aankom en sing? -- Hulle was nie baie ver nie. Dit is net bietjie moeilik vir my om 'n skatting te gee vanwaar ek staan (10 maar as ek soontoe moet kyk, dit wil sê die ingang van die hofsaal aan die publieke kant, dit is buite daardie deure, 'n endjie ver buite daardie deur. Ek kan nie sê hoe ver nie.

Sover soos 'n sokkerveld lank is? -- Omtrent driekwart van die lengte van 'n sokkerveld.

En op watter stadium sien u nou die polisie die eerste keer? -- Ons het op die mense gekonstreer wat besig was om te sing, dit is die klomp, vir 'n rukkie na hulle gekyk. Toe ons weer nou omkyk om verder aan te stap sien ek toe dat daar polisievoertuie was wat aankom. (20

Kom hulle nou van die rigting waarin u wil stap of 'n ander rigting? -- Ja, in my teenoorgestelde rigting.

U was toe nog nie deel van hierdie groep wat loop en sing het nie? -- Nee, ek was nie.

Hulle was nog ver van jou af? -- Ja, nog ver van my maar besig om aan te kom.

En wat maak u toe? -- Wat toe gebeur het is ek het toe gedink om terug te gaan na Lebogang se huis toe, maar toe ek omkyk en agter my kyk in die rigting van Lebogang se huis sien ek toe dat daar nog 'n ander voertuig van daardie rigting af (30

kom / ..

kom.

En hierdie polisievoertuie het niks gemaak nie, hulle het net aangery gekom, is dit reg? -- Die voertuie het aangery gekom. Hulle het nie vinnig gery nie. Daar was wel mense wat agter by die voertuie gestaan het.

Nou hoekom het u nie geloop soos u wou geloop het nie, na Lebogang se huis toe of na u huis toe nie? -- Ek het nou myself in 'n moeilike posisie bevind dat ek nie geweet het wat 'n mens kan doen nie. Op die ou end vind ek myself nou na die mense toe gaan, dit is die klomp. (10

Nee wag nou, man. Daar kom polisievoertuie in die pad aan en hoekom het u nie by hulle verby gestap na u huis toe of na Lebogang se huis toe nie? -- Hulle het ook van Lebogang se huis se rigting af gekom, ook van vooraf. Die enigste kant waar ek nou nie polisie gesien het nie is hierdie kant vanwaar die mense gekom het, so ek het soontoe gestap.

Nee, u het niks verkeerd gedoen nie sê u vir die hof. U is nie deel van die klomp wat gesing het nie, in die straat geloop het nie, waarom het u nie verby die polisie geloop nie? Antwoord net die vraag. -- Destyds was ek nog jonk gewees. (20 Ek het nie eintlik verstaan wat gebeur nou nie.

Ag asseblief antwoord nou die vraag. Waarom het u nie net normaalweg aangestap òf na u huis toe òf na Lebogang se huis toe nie? -- Hier sien ek die polisie kom vanaf die rigting waarin ek wou gegaan het, dit wil sê op pad huis toe en ek besluit toe om liewers terug te gaan Lebogang toe. Ek sien die polisie kom ook van daardie rigting af. Nou ja, die enigste rigting waarvan nie polisie gekom het nie is waarvan dié klomp gekom het. Ek het gevind dat ek nou myself in daardie rigting gestap het van hierdie klomp mense wat sing. (30

Kyk / ..

Kyk, ek stel aan u die rede hoekom u so sukkel om die vraag te antwoord is omdat u hier staan en leuens vertel. -- Ek praat die waarheid. Ek het hier kom staan en gesê ek praat die waarheid.

Nou ek sal aan jou stel wat daar gebeur het. Jy was saam met daardie ander groep. Julle het by die hek ontmoet, julle is na die Mankweng polisiestasie toe, die hele lot, want daar het julle gaan klippe gooi en daar het die Lebowa polisie julle uitmekaar uit gejaag met karwatse en dit is hoe jy beland het by die universiteit van die Noorde. Jy het soontoe gehard- (10 loop. -- Nee, ek weet nie daarvan nie.

Nou wag, gaan nou aan op u weergawe. U sê u is nou daar na die universiteit van die Noorde toe. Het u die plek geken? -- Nee, nie so goed nie.

En nou gaan u soontoe en wat maak u toe u nou daar kom? -- Toe ons by die hek inkom daar sien ek vir Joel wat ons toe nooi na sy kamer toe.

HOF: Nou waar u die eerste keer die optog gesien het, dit wil sê toe u by die optog aansluit ongeveer, hoe ver was dit nou van die hek van die universiteit af? -- Dit was nie baie (20 ver gewees nie. Ek skat van ongeveer waar ek staan na die ingang deur van die gebou, die voorkant van die gebou.

Dit is dan nader as die afstand wat u netnou gegee het van driekwart van 'n sokkerveld? -- Ja, dit is nader maar as ek dit vir die hof so kan stel, hierdie distansie wat ek nou noem plus die driekwart van die lengte van die sokkerveld is die distansie vanaf waar ek was terug by die hek toe ek hulle vir die eerste keer gesien het.

Kan ek nou net vir u sê dat ek skat die afstand vanwaar u is tot by die ingang op 50 meter. Daardie ander afstand wat (30

u / ..

u gegee het is 75 meter. Dan beteken dit dat die optog, die groep mense nog binne die terrein was toe u hulle die eerste keer gesien het? -- Nee, nee, hulle was buite die terrein.

Ja, nou kom ons probeer weer. Hoe ver sê u toe u by die optog aansluit was u toe vanaf die hek van die terrein? -- Hulle was ongeveer die lengte van die sokkerveld, ver vanaf die hek toe ek by hulle aangesluit het.

Ja, dit is ongeveer honderd meter. Ja?

MNR FICK: Dankie, edele. Nou u is toe na hierdie studente toe? -- Ja. (10)

HOF: Was dit studente? -- Ja, volgens my waarneming was hulle studente.

En as ons nou praat van studente dan onderskei ons hulle van studente? -- Ja.

Ons praat van universiteitstudente? -- Ja.

MNR FICK: Nou Shadrack is saam met u soontoe? -- Ja, hy is saam met my soontoe.

En julle sluit toe aan by hierdie studente? -- Ja.

Het julle toe saam met hulle gemarsjeer, aangeloopt? -- Nee, hulle het toe gehardloop in die rigting van die hek. (20)
Ons het saam gehardloop in die hek in.

Nou wanneer het die studente nou begin hardloop? -- Wat gebeur het is ons het net by hulle gekom toe die polisie nou om die hoek gekom het, dat die polisie sigbaar was vir hulle; dat hulle toe onmiddellik omgedraai en weggehardloop het.

En waarheen hardloop julle toe, jy en Shadrack?

HOF: Kan ek net duidelikheid kry? U sê die polisie doen basies niks nie. Toe hulle om die hoek kom, toe hardloop die mense weg? -- Ja, teruggehardloop.

MNR FICK: En jy hardloop toe saam? -- Ja. (30)

Hoekom/..

Hoekom? -- Kyk ek is weg van daardie punt af omdat ek nie geweet het watter rigting om te vat nie en het toe die rigting geneem om by hulle uit te kom. Hier is ek nou by hulle en hier begin hulle hardloop. Ek het toe verder aangehardloop met hulle.

Waarheen hardloop u? -- In die kampus in.

Waarheen? -- Ek het vir Joel daar ontmoet. Ons is toe na Joel se kamer toe.

Ja, maar u hardloop nou by die hekke in en hoe lank daarna het u toe vir Joel ontmoet? -- Ongeveer as die hek hier by (10 my is in die getuiebank, na ek ingekom het was die distansie vanwaar ek staan na die agterkant van die beskuldigdebank. Dit is waar ek Joel ontmoet het.

HOF: Tien meter.

MNR FICK: Was Joel een van die klomp wat geloop en sing het, van die studente? -- Ek het hom nie tussen die klomp gesien wat gesing het nie. Ek het hom vir die eerste keer gesien binne op die perseel nadat ek by die hek ingekom het.

Maar hy het jou seker gevra wat gaan aan en wat hardloop jy voor? -- Nee, hy het my nie gevra nie. (20

Hy sê sommer net u moet na sy kamer toe kom? -- Ek het hom eers gesien en hom op sy naam geroep. Na aanleiding daarvan sê hy toe ja, kom julle saam met my na my kamer toe.

Nou in watter stadium het u vir Moses ontmoet, volgens u? -- Ons het hom ook by die hek gesien.

Wag nou. Is dit nou na julle weggehardloop het en in die hek ingegaan het, in die terrein ingehardloop het dat jy vir Moses gesien het? -- Ek het hom by die hek gesien. Terwyl ons by die hek was het ek hom gesien.

Nou u sê vir die hof u en Shadrack was alleen gewees (30

nog / ..

nog voor julle die polisie teëgekome het? -- Ja.

Nou was jy en Shadrack en die groep studente wat gesing het die enigste mense op die paaie daar wat jy gesien het op daardie stadium? -- Nee, daar was klompies kinders, skoliere daar wat ook by hierdie groep van studente aangesluit het en saam gehardloop het in die perseel van die kampus in.

Nou jy het seker vir Moses gevra toe jy hom daar ontmoet, wat maak jy as skolier hier so by hierdie kampus? -- Ek het hom nie gevra nie want ek is nie 'n man wat hom altyd gesien het wat weet wat eintlik sy doen en late was nie. (10

Nou toe die klomp studente nou daar by die terrein inhardloop by die kampus, wat maak hulle toe daar? -- Nee, volgens my het ek niks gesien wat hulle gedoen het nie behalwe wat ek vir die hof kan sê dat na hulle gesien het dat daar polisie kom het hulle teruggehardloop op die perseel. Ek het saamgehardloop, dit is al.

Nee maar wag nou. U is nou ook op die perseel saam met hulle. Wat maak hierdie studente nou daar op die perseel? -- Nee, maar ons is in die perseel in en toe verder weg. Hulle het agtergebly daar in die nabyheid van die hek waar hulle (20 geraas het.

En die polisie waar was hulle toe jy hulle gesien het? -- Die laaste keer wat ek die polisie gesien het was toe hulle nog aangekom het.

Julle gaan toe nou daar na die kamer van Joel toe, volgens u, is dit reg? -- Ja.

Nou die kamers het seker vensters? -- Ja.

Julle was seker nuuskierig om te sien wat gaan nou hier aan? -- Waar?

Die geskreeu wat julle hoor daar by die hek? -- Nee, (30

ons / ..

ons het nie geweet wat daar gebeur nie. Ons het ook nie belang gestel om te sien nie.

Ag nee, asseblief, jy is een van die mense wat daar weg-gehardloop het en nou stel jy nie belang in wat verder gebeur het nie? -- Ja, ek mos nou nie meer om nie, ek is weg. Ek het niks gesien wat daar gebeur nie.

Jy wou nie weet hoe lank moet jy sit in die kamer en wanneer kan jy uitkom, wanneer is dit veilig om by hierdie plek weg te kom nie? -- Nee, ons het net die geraas gehoor. Ons het gewag dat die geraas moet ophou, dan sal ons uitstap. (10

En toe die geraas volgens u nou opgehou het, het u nie toe uitgestap nie? -- Toe die geraas vir die eerste keer opgehou het sê Joel dat ons nou moet nog wag om seker te maak dat die geraas nou heeltemal opgehou het, dan sal ons maar kan loop.

Selfs op daardie stadium het julle nog nie belang gestel om te kyk wat aangaan nie? -- Nee, ons het nie gekyk nie.

En toe hoor julle daarna weer 'n klomp lawaai? -- Ja, dié het nou van heeltemal 'n ander kant af gekom.

En toe was julle nog steeds nie geïnteresseerd om te hoor wat dit is nie? -- Nee, Joel is 'n persoon wat daar woon. (20
Ons het net geluister na wat hy vir ons gesê het.

En toe julle uiteindelik daar uit is, waarheen is julle? -- Ons is terug met die pad wat ons gebruik het om daar in te kom met die oog daarop om huis toe te gaan.

Is hierdie trap wat jy van praat aan die buitekant van die gebou? -- Dié is aan die buitekant maar dit is toe aan die kante. Jy kan nie ver sien nie, tot by die vlak waar jy nou weer 'n vlak kry wat nie trappe het nie, daar is 'n opening daar waar jy kan sien.

HOF: Kan ek net vra, is die trappe aan die twee punte van (30
die / ..

die gebou of is die trappe aan die agterkant van die gebou? --
Aan weerskante kry jy die trappe.

En die gange van die gebou as 'n mens nou by die hek staan is dit aan die agterkant van die gebou of aan die duskant van die gebou? -- Nee, ek volg nie watter gange praat u van nie.

Kyk, dit is seker 'n drie of vier verdiepinggebou. Om by die afsonderlike kamers te kom moet 'n mens tog seker in 'n gang loop? -- Wat gebeur is as jy opgaan met die trappe, as jy byvoorbeeld by die eerste verdieping kom dan sal jy die ingang kry wat jou toegang gee tot daardie verdieping. As (10 jy onmiddellik by daardie deur inkom dan kry jy die kamers aan weerskante, dan in die middel is die gang.

Dankie.

MNR FICK: Nou op watter verdieping was u en die ander persone toe julle die polisie gesien het toe julle uitgekom het? --
Vierde vloer.

En waar het julle die polisie gesien? Waar was hulle? --
Die polisie was op die grond gewees, daar onder op die grond.

In 'n voertuig of met die voet? -- Hulle het gebruik gemaak van 'n voertuig. Hulle het met 'n polisievoertuig gery, dié (20 se bak agter is oop so die polisie het agter op die oop bak gesit.

HOF: Was dit 'n bakkie of was dit 'n groter voertuig? -- Van bo af waar ek dit sien het dit vir my gelyk asof dit 'n klein voertuig was.

MNR FICK: En u sê vir die hof voor stap Shadrack en dan stap Moses en dan stap u? -- Ja.

En toe julle nou daar by die vlak kom waar dit oop is, was die polisie besig om verby te ry toe jy hulle sien? -- Nee, nee, hulle is nie besig om te verby nie, hulle is besig om (30

in / ..

in daardie rigting van ons te kom.

HOF: Dit ry na julle toe? -- Na ons te ry, ja.

MNR FICK: En toe die skoot afgaan toe ry die polisie nog? -- Net na ek die geklap van die skoot gehoor het, het ek onmiddellik teruggedraai so ek kon nie sien of die voertuig gestaan het of wat gebeur het nie.

Nee, wag nou, voor jy die klap gehoor het. Toe jy die polisie gesien het. -- Dit is wat ek sê. Na die geklap van die skoot het ek nie gesien wat van die polisie geword het nie.

Ek vra voor jy die klap gehoor het van die skoot, toe jy (10 die polisie die eerste keer gesien het; toe julle vassteek, was hulle besig om te ry na julle toe? -- Ja.

En in die ry toe sien jy hulle skiet? -- Die voertuig was besig om nader te kom na ons toe.

En die polisieman wat skiet sit agter op die bak? -- Nee, nee, ek weet nie wie het geskiet nie; waar het die persoon gesit nie. Of hy agter gesit het of voor gesit het. Wat ek sê is dit, die voertuig kom aan; die polisie sit daarop. Jy hoor die geklap van 'n skoot, dit is al.

En verstaan ek u reg, daar was een skoot geskiet? -- (20 Nee, dit was omtrent drie skote gewees.

Nou hoekom het jy in jou hoofgetuienis net gepraat van een skoot? -- Ek het nie spesifiek gesê dat daar net een skoot gevuur was nie.

Nou die eerste skoot wat afgegaan het is iemand getref daar van julle? -- Ek sê ek het skote gehoor dat daar gevuur word en ek het onmiddellik teruggedraai. Na ek teruggedraai het later hoor ek Moses skreeu.

Nou het Moses nie ook onmiddellik teruggedraai na die eerste skoot nie? -- Nee. (30

En / ..

En wanneer het u gehoor Shadrack is getref? -- Na die skote skree Moses. Ons het teruggegaan om te gaan kyk wat gebeur het. Toe ons by Moses kom kyk ek vir hulle en sien dat Shadrack ook beseer is daar verder aan.

En julle het hulle toe teruggevat saam met julle? -- Ja.

En het die polisie kom soek na hulle? -- Nee.

Is dit reg dat Shadrack en Moses is gevat na die Groot-hoek hospitaal toe? -- Dit weet ek nie. Ek het net gehelp met die dra van mense in die voertuig in.

HOF: Was Moses ook beseer? -- Ja, hy was ook beseer. So (10 tot by die voertuie kan ek vir u sê dat hulle tot by die voertuie gedra was, maar verder toe hulle daar weggery het, in watter rigting hulle gegaan het of na watter hospitaal toe hulle is weet ek nie.

MNR FICK: Ek wil aan u stel u getuienis hieroor is ook nie die waarheid nie. Daar by die kampus voor Moses beseer is was daar 'n klomp padversperrings aangebring in die pad en daar is brandende voorwerpe in die paaie gesit by die kampus en daar is met klippe gegooi na die polisie; hulle kon nie daar inkom nie. Het jy niks daarvan gesien nie? -- Ons was (20 binnekant gewees. Vanwaar ons was kon ons nie sien wat daar buite gebeur nie.

Nou ek wil ook aan u stel dat hierdie persone is nie beseer waar u gesê het op die vierde vloer nie, hulle is op die grond, onder op die terrein van die universiteit is hulle beseer. -- Nee, dit is nie die waarheid nie.

ASSESSOR: Was dit die derde vloer of die vierde vloer? -- Met die trappe af vanaf die vierde vloer, as jy na die derde vloer toe gaan kom jy met die trappe af en dan kom jy by 'n plek wat gelyk is daar. Dit is tussen die derde en die (30 vierde / ..

vierde vloer, op daardie gelykte daar waar die mense beseer is.

HOF: Is dit op 'n punt waar die trappe van rigting verander?

-- Ja.

ASSESSOR: Maar wat het julle op die vierde vloer gaan maak?

-- Dit is waar Joel gebly het.

Nee, jy het gister gesê of Vrydag, ekskuus, Joel het op die derde vloer gebly. -- Nee, hy bly op die vierde vloer.

MNR FICK: Kyk, ek wil aan u stel julle klompie het deelgeneem daar op die kampus aan die klipgooiery en die padversperringsmakery en die aanval op die polisie. -- Nee, ons was nie (10 daar nie.

En toe die polisie uiteindelik toegang gekry het tot hierdie perseel het hulle begin skiet onder die aanvallers. Julle was bang dat as die mense beseer gekry word deur die polisie dan sou hulle weet dit is van die mense wat betrokke was in die klipgooiery en toe het julle hierdie persone gaan versteek en julleself by die koshuise. -- Nee, die polisie het daar - verskoning, die beseerde persone is per voertuig weggeneem.

Ek sal nou daarby kom. Is dit reg dat die Groothoek hospitaal is ongeveer 70 km van Pietersburg af? -- Nee, ek (20 weet nie wat die distansie in kilometer is tussen Pietersburg en Groothoek nie.

HOF: In watter rigting lê Groothoek van Mankweng af? -- Dit is aan jou linkerkant van Mankweng af.

As jy op jou kop staan of as jy op jou voete staan? -- Nee, ek verstaan dit nou nie.

Ek verstaan dit net so min wat u vir my beduie. Vertel my nou of rigting van Tzaneen of rigting van Pietersburg, of vertel my oos of wes of noord of suid, dan kan ek verstaan.

-- Dit is aan die suidekant. As 'n mens nou van Mankweng af (30

ry / ..

ry in die rigting van Johannesburg direk..

Dankie.

MNR FICK: Is dit nie so nie, as mens van Mankweng af wil ry na Groothoek toe dan ry jy deur Pietersburg? -- Daar is verskillende paaie wat 'n mens kan gebruik om by Groothoek uit te kom. Daar is wel 'n pad wat 'n mens kan gebruik wat ek van weet wat deur Pietersburg gaan, maar daar is nog ander paaie wat 'n mens kan gebruik om by Groothoek uit te kom sonder om deur Pietersburg te ry.

Ek vra jou so, Groothoek is baie verder van Mankweng af (10 as Pietersburg? -- Ek was nog nie by Groothoek gewees self nie. Ek weet wel dat dit in daardie rigting is. Ek kan dus nie sê hoe ver lê Groothoek vanaf Mankweng af nie.

HOF: Waarheen gaan 'n mens normaalweg as jy hospitaal toe gaan van Mankweng af? -- Gewoonlik gaan die mense na Pietersburg se hospitaal toe.

MNR FICK: Groothoek is naby Zebediela? -- Ja.

Nou ek stel aan u dat julle het spesifiek daarop aangedring dat hierdie persone wat die beseerdes vervoer moet hulle nie Pietersburg toe vat nie, maar moet verbyry Groothoek (20 hospitaal toe. Julle wou nie dat die polisie van hierdie mense weet nie? -- Of daar nou enige opdragte aan die mense gegee was van voertuie wat om te doen met die beseerdes of nie, dit weet ek nie. Al wat ek van weet is dat die beseerde persone hospitaal toe geneem word.'

Nou Shadrack is later oorlede, is dit reg? -- Ja, ek het later gehoor dat hy die volgende dag oorlede is.

En het jy êrens heen gegaan na die polisie toe of enige ander plek en gesê kyk, ek weet, ek was 'n getuie dat hierdie man onskuldig geskiet is deur die polisie. Ek wil 'n (30

verklaring/..

verklaring maak. -- Nee, ek was mos nie geroep nie. Ek kan nie soontoe gaan sonder dat ek geroep word nie.

Nou Shadrack was 'n lid van die Mankweng Youth Congress, is dit reg? -- Nee.

Want dit word so gesê in BEWYSSTUK C.134 en dit is 'n dokument uitgereik deur Mankweng - deur MAYCO, SAAWU, Noord-Transvaalse FEDTRAW, Ministers' Fraternal, COSAS en AZASO.

C.134, volume 8. -- Nee, ek weet nie daarvan nie. BEWYSSTUK?

C.134. Dit is in volume 8. -- Bladsy?

Die eerste bladsy. -- Eerste bladsy. (10

Die derde reël van bo af. Dit sê daar:

"Following the brutal, callous and cold-blooded murder on June 16, 1985, of our resident youth and comrade, Shadrack Mafokwane of Mankweng Youth Congress."

-- Ja, ek sien dit.

Wil jy nou rerig vir die hof sê dat hierdie vriend van jou vir jou nooit vertel het hy is lid van Mankweng Youth Congress nie en jy het dit ook nie geweet nie? -- Nee, al wat ek geweet het is dat hy in Mankweng gewoon het. Wat lidmaatskap betref, dit het ek nie geweet nie. (20

En is dit so, jy het ook gehoor, jy weet daarvan dat Shadrack is te Groothoek hospitaal oorlede? -- Ek het die volgende dag gehoor dat hy gesterf het op pad hospitaal toe. Na watter hospitaal toe dit was weet ek nie. Ek het aanvaar dat hy op pad was na Pietersburg se hospitaal.

Jy het tot vandag toe nog nooit gehoor hierdie man was geneem na Groothoek hospitaal toe, die vriend van jou nie? -- Nee, ek het ook nie gevra nie want wat my betref hy was op pad hospitaal toe, dit wil sê in Pietersburg. So ek het nie gevra op pad waarheen was hy nie. (30

En / ..

En dan 'n laaste aspek, Moses Manale, wanneer laas het jy hom gesien? -- Ek het hom laas gesien in daardie tye gedurende 1985 wat ons van praat.

Is dit nie so nie, jy weet en dit is bekend daarso in Mankweng dat hierdie man het die land verlaat man, hy is by die ANC, Moses Manale. -- Nee, ek weet nie daarvan nie.

Edele, ek is klaar, ek sien dit is ver oor..

RE-EXAMINATION BY MR YACOOB: No further questions.

ASSESSOR: Het jy self gehelp om Shadrack en Moses in te laai in die voertuie of was jy nie by nie? -- Ek het gehelp om (10 die twee te dra van bo af tot na ondertoe waar hulle oorgeneem was deur ander mense wat dan die twee in voertuie ingelaai het.

Waar is hulle oorgeneem deur die ander mense? -- Ons was alreeds op die grond gewees.

GEEN VERDERE VRAE NIE

THE COURT ADJOURNS FOR TEA / THE COURT RESUMES

From Somerset East:

THAMI MBOTSHA, d.s.s. (through interpreter) -

EXAMINATION BY MR TIP: You are a man of 38 years old? -- That is so. (20

Are you currently employed as a driver with Crown Furnishers in Port Elizabeth? -- That is so.

And before you moved to Port Elizabeth did you live in Somerset East until September 1987 and were you working for the same company there? -- That is so.

Now I will begin by asking you a few general questions about Somerset East during the period 1984 to the end of April 1985. -- Yes?

During that period did you at any time see any posters or pamphlets issued by organisations there, advertising (30 meetings / ..

meetings or criticising councillors? -- No, I did not see that.

During that time were you at any stage aware of any campaign being conducted against councillors or any threats being made against them? -- No, I do not know of one.

Did you at any time hear any talk of violence to be conducted against any person or any property? -- No, there was no such, it never happened.

I want to ask you next about certain organisations in Somerset East and the first one is the Somerset East Youth Congress, SEYCO. -- Yes, I heard of SEYCO towards the end (10 of the year 1984.

COURT: Is it SEYCO OR SOYCO? -- SEYCO.

MR TIP: I want to ask you next about SERA, the Somerset East residents' association. Is it correct that you were elected the organiser of that organisation? -- Yes, that is so.

Now could you tell his lordship please when that organisation was formed and the circumstances that gave rise to it? -- I remember the time when this organisation was launched and the first meeting that was held. It was immediately after the government decided to ban all the meetings that were to be (20 held by the people and as a result of that there was a meeting which was held some time in April of the same year, that is when SERA was formed.

COURT: What year? -- 1985.

MR TIP: Were there any particular circumstances that led to it being formed? -- Yes, there were circumstances that led to the formation of this organisation but the most important one which in fact caused all that, was the question of the rent. During February and March, between the two, people had gone to pay rent only to find that their rent had been increased. (30

When / ..

When they wanted to know from when was this increase and how then the clerk would just show them a notice which was hanging behind the door, at the door. It happened to me as well.

Thank you. You have mentioned to his lordship that there was the first meeting in April 1985. Do you recall where that meeting was held? -- Yes, it was held in the community hall in the township.

COURT: What township? -- The Old Location. That is where the hall is.

K1390 MR TIP: Do you remember who the chairman was at that meeting. -- Wilson Ngwalangwala was the chairman. (10

And could you tell his lordship please briefly what took place at that meeting, and what was concluded at it? -- At this meeting people were showing how much dissatisfied they were about the question of the increase of rent, that they did not know, they were not consulted about it; they only came to know about it when going to pay their rent. That is when paying they were told that their money was not enough and on questioning that they were just shown behind the door a circular that was hanging there. It was made known at this meeting by the community that they decided on calling this meeting in order to elect certain people who would go as a delegation to a Mr Rich to go and discuss this issue with him and draw his attention to the dissatisfaction of the people. (20

COURT: Is Ridge Ridge or Rich? -- R-i-c-h.

Yes thank you. Was he the superintendent or something else? -- He was the superintendent.

MR TIP: And was a group of people elected at that meeting? -- Yes. I am one of those who were elected.

Now was this group given any mandate at that first meeting / .. (30

meeting? -- Yes, they were mandated to go and see Mr Rich.

And was that mandate carried out? -- Yes, we went to speak to Mr Rich who was not prepared to listen to us.

Were you amongst the people who went to see him? -- Yes, I was one of them.

COURT: Was he not prepared to listen to you in the sense that he would do nothing about it, or was he not prepared even to meet you? -- By that I mean we did go into his office. He wanted to know who were the people in front of him. We introduced ourselves to him, saying that we were elected by the (10 community. We were there on behalf of the community who wanted to know about the increase in rent which had not been made known to them. Which had not been discussed earlier. As a result of which he said look, I am not interested in listening to what you are saying, I do not know you people, and then showed us the door to leave his office. He would not listen to us what we were there for and what we were to discuss with him.

After that visit to Mr Rich what happened then? -- We left his office and later went back to him to go and ask (20 permission for the use of the community hall, in order to convene a meeting of the people there and make a report back to the people about what they delegated us for. On which Mr Rich said he does not know us, he does not recognise the delegation and therefore he is not going to allocate the hall to us for use in holding a meeting. The only people he knows were the councillors and therefore they were the only people he knows to be representing the people and who can come with anything from the community. And they were the only ones who would be given permission to use the hall. (30

Did / ..

Did you secure a different venue, an alternative venue?
-- Yes, by going to one of the ministers of religion who gave us a church building to use for the meeting. This was in the Mnandi location.

Was a meeting held there? -- Yes.

And do you recall when that meeting was held? -- It was during April.

Could you tell his lordship please what took place at that meeting? -- Yes, we made a report back to the people by saying that Mr Rich says he does not know us and all he did was (10 just to show us the way out of his office and he just would not listen to what we were saying.

Was any decision taken about what should be done further?
-- Yes, there was.

Yes, what was that? -- As a result of the report we made it was decided by the people at this meeting that each and every township of the three shall have to elect ten members from which ten members five would be forming part of an organisation which would represent the community, namely SERA.

Now did the election of the five take place? (20

COURT: Which five?

MR TIP: Of the five to be elected from the general group.

COURT: I thought there were ten?

MR TIP: Ten from each area.

COURT: Well, you did not get to the five yet. Did I not listen properly?

MR TIP: Perhaps I imagined it.

COURT: Sorry, it must have slipped my..

ASSESSOR: Would there then be fifteen members in SERA? --

The position is this, each part, that is of the three (30
townships / ..

townships, was going to have ten members which is thirty in all representing the community as a whole from different townships, but SERA was going to be composed of five members from the township. In other words, the ten will look into the problems of that particular township and the other ten etcetera. Then they would bring the problems of the townships together to the five members of SERA.

COURT: Would those five members be chosen out of the thirty? -- In the interim committee of SERA which is the five members were those that were delegated initially to go and speak to (10 Mr Rich, those that Mr Rich did not want to speak to. So the ten members would come and report to them.

Thank you.

MR TIP: Now at the second meeting in the church hall was there any further discussion about what SERA should do? -- Yes, it was decided that a constitution be drafted on which SERA was going to be based. After that had been completed then SERA would start working.

Was a constitution in fact drawn up? -- No, it was not.

Did SERA after this meeting have any further public (20 meetings in Somerset East? -- No.

COURT: Why not? -- The problem was the venue. We were not able to secure the community hall and when we went back to the church buildings the people there would tell us no, we cannot make use of the church buildings; we must go and make use of the community hall. So it was under those circumstances that we could not hold another meeting.

MR TIP: Did SERA at any stage have a banner? -- We never had those things.

Did it issue any pamphlets or posters? -- No, it did (30 not / ..

not.

Did SERA become an affiliate of the UDF? -- No, it had nothing to do with UDF.

Right, I want to go on to a meeting now in January/February 1985. Did you attend a gathering at the Apostolic church in Somerset East? -- Held where?

Apostolic church. -- Yes, I did.

Do you recall when you went to the meeting? -- It was in the afternoon, early afternoon.

And could you tell his lordship please what happened (10 after you arrived? -- We waited there for some time for the people who were supposed to come, who had not yet come. Not very long while we were waiting they arrived, namely Mr Boesak accompanied by Goniwe and Makhawula.

COURT: Which Goniwe was this? -- Matthew.

MR TIP: And who spoke at that meeting? -- Mr Boesak.

Was he introduced? -- Yes, the meeting was attended by all the clergymen of Somerset East and there was a short prayer in opening this meeting by one of the ministers who, after having done that introduced him. (20

And how was Dr Boesak introduced? -- He introduced him as a Mr Boesak, a member of the World Council of Churches.

And did Dr Boesak then speak? -- Yes, he started speaking, in fact also reading from the bible.

And what form did his speaking take? -- In English.

COURT: What was his text? -- He was saying people even if they were in their houses, wherever they were, must pray for all the people who were in jails.

MR TIP: What was the role of Mr Matthew Goniwe at the gathering? -- He was interpreting that which was being said by (30

Boesak / ..

Boesak.

Did Mr Goniwe himself make a speech there? -- No, he did not make a speech.

Was anything said at that gathering about street committees or such committees taking over power from the community council? -- No, nothing of that sort was said there.

Was anything said about COSAS? -- No, there was nothing said about COSAS. All that was said there was in connection with prayers for the people who were in jails.

Do you know a Mr Gqobane? -- Yes, I know him. (10

Who is he? -- I know Gqobane as a teacher at Somerset East secondary school.

Did he speak at this gathering? -- No, he did not speak.

Can you tell his lordship whether or not Mr Gqobane was amongst the party accompanying Dr Allan Boesak? -- No.

And finally in relation to this gathering, would you tell his lordship approximately how long it lasted once the proceedings have started? -- I estimate it to have taken about half an hour.

I want you next to tell his lordship about the funeral (20 of Deborah Daniswa Memese, which took place on 16 March 1985. Did you attend part of the funeral proceedings? -- I only arrived at this service at the church this Saturday.

Did you work on that Saturday? -- Yes, I was at work. That was in fact the reason why I was late for this funeral.
COURT: Were you also late for the proceedings in the church? -- Yes, I was late for the proceedings as well.

MR TIP: I will ask you only this about the proceedings at the church. Were you present when Mrs Sibanda from Cradock spoke? -- No. (30

And / ..

And if necessary you can tell his lordship what you did there but I want to go on to the end of the church service, and could you tell his lordship what happened then? How did it come to an end? -- What happened is at the time of my arrival the church was full and therefore it being full I managed to squeeze in until I came as far as the doorway of the church building. When I came to that point it was during the time when Mzukisi Banzana was addressing.

COURT: Yes, I think you must spell that. -- Mzukisi Banzana. (spells it). (10

I thought you wanted to know about the end of the service?

MR TIP: Yes, perhaps I can direct the witness. I do not think his lordship needs to know about what Mr Banzana had said but at the very end of the service was any announcement made by the master of ceremonies? -- Yes.

Yes, what did he say? -- What he said in announcement was that people are now going to leave in a proper way because now the procession was going to leave for the graveyard. And he also made mention of the people who would be on the sides of the procession, looking after the procession to take a (20 disciplined procession to the graveyard.

Did you join the procession to the graveyard? -- Yes, I joined.

And can you tell his lordship who was at the front of that procession? -- Right in front some youths were carrying the coffin of Daniswa, they were leading us.

You told his lordship about having met or having seen Mr Matthew Goniwe earlier that year at the gathering at the Apostolic church. Did you see him on the day of the funeral? -- Yes, he was present at this funeral. (30

And / ..

And was he accompanied by some other people from Cradock?

-- Yes, there were other people present.

Did you see where they were in the procession? -- Yes, they were travelling in a kombi which was amongst the vehicles following the people who were carrying the coffin.

In the course of the procession were songs sung? -- Yes, there was some singing.

COURT: Did you ride or walk? -- I was walking.

MR TIP: And what sorts of songs were these that you heard?

-- Hymns and some freedom songs. (10

Were there any people chanting slogans? -- No.

Did you hear anything about the ANC or Tambo? -- No, I did not hear anything.

Did you see any banners displayed in this procession? -- No, I did not see any banners.

Now after the proceedings at the graveside, did the mourners return to the home of the deceased? -- Yes, that is so.

And did you also return to the home of the deceased? -- That is so.

Are you able to give his lordship an estimate of the (20 number of people who were in the procession that went back to the deceased's home? -- I estimate the people to have been a thousand.

ASSESSOR: Did they go in a procession? -- Not a procession. They were just walking loose there, but covering the road as it is.

MR TIP: With the court's leave I would tender a set of four photographs which may assist the court with the scene there. Would you have a look at this photograph and tell his lordship whether you can identify what is shown on it? -- Yes, I know (30

the / ..

the area shown on this photograph.

COURT: This photograph, shall we make it DA again?

MR TIP: DA.189?

COURT: DA.186 was my last one. It would be DA.187.

MR TIP: I am sorry, yes, we have a - it will be DA.187.

COURT: Mr Interpreter, will you just mark the witness' photograph so that we do not get mixed up. EXHIBIT DA.187.

MR TIP: As the court pleases. First of all, the house that is shown on the right-hand side of the photograph, could you tell his lordship what that is? -- That is the house of (10 the deceased.

COURT: That is now the house just behind the two poles? -- Yes, that very first one on your right.

MR TIP: And what is the road that runs in front of that house? -- Third Avenue.

COURT: Just a moment, which road is that now? The one right in front of us or the one that you virtually cannot see? -- The road I am talking about, Third Avenue, is running past that house. As you can see at the far corner of the house I have just indicated as the house of the deceased. (20

Yes. -- There are people there. They were walking on Third Avenue.

MR TIP: There will be a second paragraph which will clarify this.

COURT: Yes well, let me just make notes here, please. Yes, thank you.

MR TIP: And on the left-hand side of the photograph, there is just the beginning of a photograph behind the figure of a woman. Do you see this? -- Yes, I see that.

And what road is this? -- Fourth Avenue. (30

Then / ..

Then occupying the middle of the photograph is a group of buildings. Would you tell his lordship what those are? -- The white building there is the beer hall. Now where you see two men seated at the corner on your right and that woman who is walking past that white building, that section is a garage off the beer hall.

COURT: So the beer hall is beyond the garage, behind it? -- That is correct, it is just on the other side of the garage.

And that enclosure behind the wire mesh? -- That building as you can see on the other side, it is slightly different (10 in colour from the white one I have described. That is also the beer hall. In other words, that building with the white stripe on top, taking it from the right up to the left where it ends is the beer hall. Now this opening here where there is this wire mesh is also premises of the beer hall.

And this what has been called the square right in front of the photograph? -- Yes, the area of the poles there is what is called a square.

The area with the poles? -- The area with the poles, yes.

And also on our side of the garage? -- Where you see (20 that woman walking not far from the garage..

Yes? -- That is the street leading you to Third Avenue.

What is the name of that street? -- Central Street. Now this side of central streets which is the area occupied by the poles as well towards the end of the bottom of the photo, that is the area called the square.

Thank you.

MR TIP: Thank you, m'lord. Could you put that photograph to one side for a moment, and would you look at the next one? It will be DA.188, m'lord. (30

COURT / ..

COURT: Yes, thank you.

MR TIP: Thank you, m'lord. Again just to identify it there is a house on the photograph, a white house? -- Yes.

Whose house is that? -- That is the house of the deceased.

And the big tree that appears is that a house on the corner of the deceased's property?

COURT: Tree.

MR TIP: The big tree that appears..

COURT: Yes, it is not a tree house, just a tree.

MR TIP: Oh, I am sorry. -- Yes, that is so. (10

And is that Third Avenue which runs in front of the house? -- Yes, that is Third Avenue.

And the brown building with the white stripe, is that the part of the beer hall that you have referred his lordship to earlier? -- Yes, that is the beer hall.

COURT: It does not look very healthy. Did the roof fall in? -- It was burned.

MR TIP: And then the area in the foreground of the photograph to the left of Third Avenue, what is that? -- The bottom of it is the part of the square, that is the left bottom corner of (20 this photograph, is part of the square.

Thank you. Would you put that photograph to one side and I would like to go on to the next. If your lordship would receive it, it is DA.189.

COURT: EXHIBIT DA.189.

MR TIP: Can you tell his lordship what is shown on this photograph? -- That is the beer hall from the Fourth Avenue side.

And the tree that is shown in the gap between the two buildings, what is that tree? -- That is on Third Avenue.

COURT: Is the beer hall on the left-hand side? The beer (30
hall / ..

hall is on the left-hand side? -- On your left-hand side is part of the beer hall, yes, but on your right is that garage I spoke about earlier which is also on the beer hall premises.

And the tree, is that Memese's tree? -- Yes.

MR TIP: Thank you. And to complete the series, M'lord, DA.190 and just for brevity sake I think I can lead the witness. Is that another shot taken from Fourth Avenue looking towards Third Avenue, but at an angle through the space between the beer hall and the garage.

And just a last question in relation to this, is it (10 possible anywhere from Fourth Avenue to look through onto the home of the deceased in Third Avenue? -- No, you cannot.

Thank you. I will refer the witness to certain photographs in the course of the rest of his evidence. Now I would like you to pick up your testimony to his lordship. You got to the point where you and the others had returned to the home of the deceased after the graveside proceedings. -- Yes?

Perhaps just for clarity you should tell his lordship approximately where in the group returning to that home were you - the front or the middle or the back? -- I was in the (20 middle.

And when you arrived at the home what was taking place there? -- When we arrived there some people were already in the yard. I was in the street right in front of the house.

What were you doing? -- We were standing in a queue, in the process of getting into the yard because the gate was too small.

What was the purpose of getting into the yard? -- It is the custom with black people that after having been to a funeral you come back to the home of the deceased where you wash your (30

hands / ..

hands and be given whatever is available, to be offered to the people who had been to the graveyard.

In the way of food? -- That is so.

Now were there any speeches being made at the home of the deceased? -- Yes, there was a word of thanks by a family member thanking the people who came to support the family during the funeral.

And do you remember who that family member was? -- Yes, the father to the deceased.

Were there speeches made by any women at the home of (10 the deceased? -- No, there was no speech which was made by a female. That in fact would be contrary to the custom of the black people because no woman is in fact allowed to address where there was a funeral or have anything to say to the people present there.

Whilst you were there did anybody say anything about attacking the beer hall across the road? -- No, nobody said something like that.

COURT: Are you saying that at a funeral no woman ever speaks? -- No, I am talking about after people had come back from (20 the graveyard. At the home of the deceased there is only one person who says something, that is the head of the family there and not a woman.

Thank you.

MR TIP: Could you continue please telling his lordship what took place while you were queuing, what happened there? -- While we there a Hippo approached along Third Avenue and this came as far as the tree where it announced in English and Xhosa that people were given five minutes to disperse.

After this announcement had been made what became of (30 that / ..

that Hippo? -- It drove past.

In what direction? -- Driving along Third Avenue.

And as far as you could see what did the people present do after this announcement had been made? -- People continued going into the yard, washing their hands and receiving the meals that were being served to them.

Did you yourself remain on the scene? -- Yes, I did.

And what took place there afterwards? -- Some seconds after the Hippo had passed a landrover also approached from the same direction from which people came. It stopped not (10 far from the square, the place I just described as the square. When it stopped there Mzukisi and Goniwe approached it. When they were about to reach the vehicle, a powder was blown off in the direction of the two. The vehicle started moving making a U-turn, all the time blowing this powder out and just not far from that tree, in the vicinity of the tree it stopped, that is stopping the vehicle but continued blowing this powder in the direction of the people. Which resulted in the people screaming there, running away. I also got a chance of leaving the premises and ran down Third Avenue. Whilst running (20 away, I think about opposite the next house from this one, that is the home of the deceased, I looked back and saw it driving away but I did not go back to the deceased's house because of this thing which was affecting me.

At this stage that this happened and that you ran off, can you tell his lordship what the condition was of the beer hall opposite the home of the deceased? -- No, it was normal. Nothing had happened to it.

You had mentioned the time of a few seconds after the Hippo had gone that the landrover reappeared. Are you able to (30

give / ..

give his lordship a more precise indication of the time?

COURT: Appeared or reappeared?

MR TIP: Sorry, m'lord?

COURT: Appeared or reappeared? -- Appeared.

MR TIP: The landrover?

COURT: Did it appear or reappear?

MR TIP: If I said reappeared that was a mistake.

COURT: Well, I was not listening closely. I thought you said reappeared.

MR TIP: That might be, m'lord. (10)

COURT: It is appeared?

MR TIP: Yes, appeared. -- I am talking about minutes and not seconds. He says it could have been about ten minutes, not seconds as interpreted earlier.

COURT: So there was ten minutes approximately between the Hippo driving off and the landrover appearing? -- Yes.

MR TIP: I would like you please to take photograph DA.187. Does the point where the landrover first came to a stop appear on that photograph? -- Yes.

Could you mark it for his lordship, please? (20)

COURT: Just pin it, then I can describe it possibly.

MR TIP: As your lordship pleases. -- Waar ek die "pin" ingedruk het, die kopspeeld.

COURT: So it is indicated right next to the right-hand pole of the two upright electric poles.

MR TIP: In between the two?

COURT: No, on the right-hand side as we look at it, it is just next to the right-hand pole. Is that where the landrover stopped for the first time? -- Yes.

MR TIP: I do not know whether a better view can be (30)
obtained / ..

obtained from DA.188. Would you have a look at that photograph and tell his lordship whether ...

COURT: Are you asking him to indicate it on DA.188?

MR TIP: Yes..

COURT: Because if that is so he won't be able to see it on DA.188, not as first indicated..

MR TIP: I think that DA.187 is sufficient identification. I will leave that. I have got no further questions in chief.

COURT: Now could I just ask before the cross-examination, the Hippo and the landrover both came from the same direction? (10

-- Yes, from the same direction.

On DA.187, from which direction? -- From your right, that is from the direction of the poles there.

Were they coming down Third Avenue? -- Yes.

And across the square? -- Yes. So the square is on your left as they were driving.

So they were going as we look at the house of Memese towards the house of Memese? -- Yes.

Yes, thank you.

KRUISONDERVRAGING DEUR MNR FICK: U het vir die hof gesê u (20 was die organiseerder van SERA? -- Ja.

Maar wie was die sekretaris dan? -- Ek kan nie meer so goed onthou nie want dit is nou lank terug, of dit Ntoyanto was kan ek nie sê nie.

HOF: Spel dit? -- Ntoyanto (spel dit)

MNR FICK: En Mxolisi Ngwalangwala, was hy ook op die bestuur? -- Ja.

Ek wil aan u stel u was die sekretaris van SERA. -- Wie, ek?

Ek praat met niemand anders nie. -- Nee, ek ken myself (30

as / ..

as organiseerder van SERA.

Ek wil aan u stel dat Mxolisi Ngwalangwala, hy was die organiseerder. -- Ek is die organiseerder van SERA. Ek ken myself.

Nou by wie het die idee ontstaan om die organisasie SERA te stig? -- Dit kom van die gemeenskap af. Dit is die gemeenskap wat besluit het oor die verkiesing van mense wat namens die gemeenskap sal optree.

Nou maar wag net so 'n bietjie, dit is nie so maklik nie.

Iemand moes die gemeenskap by 'n vergadering gekry het. (10) Wie het dit gedoen? -- By die vergadering byvoorbeeld soos hierdie een, ek het nie veel ag geslaan op wie gesê het en wat gesê is nie. My belang daar was oor die besluit van die gemeenskap, wat besluit hulle wat moet nou gedoen word.

Nee, wie het die eerste keer besluit julle gaan nou vergadering hou met die gemeenskap? -- Dit was die mense self wat daarop besluit het dat ons moet 'n vergadering bymekaar kom en praat oor die kwessie van die huur wat sommer verhoog is, om te verneem hoekom dit verhoog was.

Wil jy nie nou maar asseblief probeer die hof help nie? (20) Kyk, die mense kan nie op hulle eie in hulle huise besluit ons gaan almal op 'n sekere dag na 'n vergadering toe nie, iemand moet dit reël. Wie het dit gereël? -- Dit was 'n ding wat bespreek was ondermekaar deur die gemeenskap. Dit was nie 'n ding wat net 'n persoon geraak het nie, dat daardie persoon nou by die mense moet kom praat nie. Dit is 'n ding wat die mense van gepraat het omdat dit almal van hulle geraak het in daardie woonbuurt, dat hulle besluit het om te doen wat hulle gedink het was goed vir hulle.

HOF: Maar wie bespreek die saal? -- Ek, Welile en Ntoyanto (30

het / ..

het die saal gaan bespreek.

Is dit 'n geleë tyd om te verdaag?

DIE HOF VERDAAG VIR MIDDAGETE / DIE HOF HERVAT

THAMI MBOTSHA, nog onder eed (deur tolk)

K1391 VERDERE KRUISONDERVRAGING DEUR MNR FICK: Soos die hof behaag. Ons was nog laas waar u gesê het u en twee ander persone, onder andere mnr Ntoyanto het gereël vir hierdie vergadering.

HOF: Wat is Welile se van? -- Ngwalangwala.

MNR FICK: Is hy nou Wilson of Eric? -- Wilson.

Nou as wat het julle drie bekendgestaan? Wat hierdie (10 vergadering gereël het, as wat was julle bekend? -- Nee, ons was net soos enige ander lid van die gemeenskap daar gewees.

Nou julle het besluit om 'n vergadering te hou in 1984, April, in die gemeenskapsaal is dit reg? 1985, jammer. -- Na al die mense of meeste van die mense daar bekendgemaak het dat hulle belang gestel het in die vergadering, dat daar vergadering gehou moet word, so ons het sommer besluit goed, ons gaan dan vra vir die vergaderplek deur vir die saal te gaan vra.

En hoe het julle gesê wie is dit wat die vergadering (20 gaan hou? -- Ons het daar gesê dat ons as inwoners van Somerset kom vra vir die gebruik van die saal.

Om 'n vergadering te hou? -- Ja, ons het dit genoem.

Om julle ontevredenheid aan te toon oor die huurverhogings onder andere? -- Nee, daar was nie baie vrae gevra daar nie. Ons het net gevra vir die gebruik van die saal. Daar was ook toe nie baie vrae gevra nie.

En mnr Rich het die saal vir julle gegee, is dit reg? -- Die toesighouer wat die sleutels hou en mnr Rich is die twee persone wat ons dan die toestemming gegee het vir die (30 gebruik/..

gebruik van die saal.

Sê vir die hof wat het nou na hierdie vergadering gebeur dat mnr Rich daarna geweier het dat julle die saal kan kry? -- Niks het gebeur. Dit was mos aan die begin van die hele ding voor Rich ons weggejaag het daar.

Maar wat ek nie kan verstaan nie is dat julle kom sê dat julle wil die gemeenskapsaal hê want die gemeenskap wil vergader en hy gee dit vir julle. En later kom julle en julle sê julle wil weer 'n vergadering hou en dan word dit geweier? -- Die rede is hy was nou bewus van die feit dat die mense (10 hom genader het omdat hulle nie tevrede was oor die verhoging van die huur waarvan hulle nie eens geweet het nie, toe hy geweier het om die mense daar toe te laat dat hulle met hom praat. En later kom dieselfde mense nou vra vir die gebruik van die saal. Nou ja, dit is omdat hy geweet het daar gaan bespreek word oor die huur se ontevredenheid dat hy geweier het.

Wil jy vir die hof sê dat die raad het gaan huur verhoog en vir niemand kennis gegee dat hulle beoog om dit te doen nie of dat hulle dit wel gedoen het nie? -- Ja, hulle het dit gedoen sonder om enige iets vir die gemeenskap te sê. (20

Nou die tweede vergadering wat julle gehou het in April 1985, waar het julle hom gehou sê jy? -- Die kerk.

Maar daar is seker 'n klomp kerke? Watter kerk? -- Wesselse kerk in Mnandi?

HOF: Wesselse kerk? -- Methodist church van Mnandi.

MNR FICK: Is jy seker? -- Is dit die enigste ander vergadering wat julle gehou het? -- Ja, die laaste vergadering van SERA.

Want êrens praat iemand nie die waarheid nie, want hier het 'n ander getuie vir die verdediging ook getuig en gesê die Anglikaanse kerk is ook gebruik deur SERA vir vergaderings. (30

Watse/ ..

-- Watse kerk?

Die Anglikaanse kerk. -- Die enigste kerk wat ek van weet waar die laaste vergadering van ons gehou was is die Methodist.

Nou die getuie het beweer dat die sogenaamde stigting van SERA was in die Anglikaanse kerk en nou kom sê jy vir die hof dit was in die Methodiste kerk?

HOF: Watter verwysing is dit?

MNR FICK: Dit is volume 396, bladsy 22 998.

HOF: Ja, dankie. Wat is u antwoord? -- Ja, ek sê so.

MNR FICK: Jy sien ek wil aan jou stel hierdie teenstrydig- (10 hede ontstaan omdat julle wil goed voorgee wat nie so is nie. Die organisasie SERA het lank voor daardie tyd, April 1985, al bestaan. -- Nee, ek weet goed van SERA. SERA het nie in daardie tyd bestaan nie. Dit is na die verbanning van die bestaande organisasies wat op 29 Maart in werking gestel is, dat SERA gestig is.

Watter bestaande organisasies is verban in Maart 1985? -- SEYCO het al bestaan in Somerset-Oos. Dié se naam het ek gesien op die papier.

HOF: U bedoel op die verbanning? -- Ja. (20

Ja?

MNR FICK: Maar SEYCO is mos nou 'n jeugorganisasie? -- Ja, dit is 'n jeugorganisasie.

Nou watter ander organisasies het daar bestaan in Somerset-Oos wat verban is? -- In daardie tyd weet ek net van SEYCO wat ek gesien het.

HOF: Laat ek net duidelikheid kry. Is SEYCO verbied op 29 Maart 1985? -- Dié was ook genoem op daardie papier waarop die organisasies uiteengesit was wat nie verder iets moet doen nie.

Dit is nou SEYCO? -- Ja. (30

En / ..

En watter ander organisasies wat by julle was, was ook op die papier? -- Ek onthou nie van ander organisasies nie, maar ek is wel bekend met SEYCO se bestaan wat ook op daardie papier verskyn het.

MNR FICK: Ek wil aan u stel die rede wat u gee hoekom u onthou van die stigting van SERA daardie tyd is nie so nie. SEYCO is nooit verban daar in Maart 1985 nie. Daar is nie so-iets nie. -- SEYCO was in daardie tyd verban.

En dan verstaan ek die situasie nie verder heeltemal nie. Sê u vir die hof dat omdat SEYCO verban is besluit julle (10 julle stig SERA om sy plek in te neem? -- Nee, ek sê na die verbanning van hierdie is SERA eers gestig. Met ander woorde ek sê dat SERA het ontstaan na die verbanning van hierdie organisasies, nie dat SERA SEYCO vervang nie. Ek sê SERA het ontstaan as gevolg van die probleme wat ontstaan het as gevolg van die huurgeld wat verhoor was.

Meneer, ek wil aan u stel dan kyk ons of ons met die ding kan klaarmaak, die aspek, dat SERA het voor April 1985 al deelgeneem aan kampanjes teen die raadslede; pamflette uitgegee en die raadslede genoem "sell-outs" en "puppets". -- (20 Nee, daar is nie so-iets nie.

Die ander probleem, een aspek, toe julle by mnr Rich kom en julle vra vir 'n saal, is dit nie so dat julle kon nie 'n konstitusie voorlê nie en toe sê mnr Rich vir julle maar julle kan nie vir my bewys daar is so 'n organisasie as julle nie 'n konstitusie het nie? -- Rich het niks vir ons gevra van die konstitusie nie. Al wat hy gevra het, hy wou geweet het wie ons was en wat kom doen ons daar.

Ek wil aan jou stel dat julle het onder die naam SERA geopereer alhoewel julle moontlik nie 'n konstitusie gehad (30

het / ..

het op enige stadium nie. -- By wie, by mnr Rich?

Al julle verrigtinge wat julle gedoen het, het julle gedoen hoewel julle nie 'n konstitusie het nie maar onder die naam van SERA. -- Ons het nog nooit 'n konstitusie gehad vir SERA nie.

Ek wil dan met u gaan na die vergadering wat u sê wat gehou was in die Apostoliese kerk in Januarie/Februarie 1985. -- 1985?

1985. Om watter rede het u na hierdie vergadering toe gegaan? -- 'n Uitnodiging was aangekondig by kerke dat daar 'n predikant gaan kom en so mense word genooi om daardie biduur(10 by te woon.

Wie het hierdie ding gereël? -- Ek het by die kerk waar ek behoort gehoor hiervan en eers soontoe gegaan op die dag van die biduur.

HOF: Aan watter kerk behoort u? -- Bantu Church of Christ.

Weet u waar lê die Anglikaanse kerk? -- Watter een is dit nou?

Hoeveel is daar? Die "Anglican church". -- Ek weet van die Methodist church wat bekendstaan as John Wesley se kerk. Daar is een wat bekendstaan onder die naam van "church". (20 Ek weet nie of daar nog 'n ander naam is vir daardie kerk nie. En dan die Apostoliese kerk, die Utopean kerk is daar in die Ou Lokasie.

Is dit al kerke wat julle het? -- En my kerk waaraan ek behoort.

MNR FICK: Nou hoe laat moes hierdie biduur begin het? -- In die namiddag.

Hoe laat moes hy begin het, meneer? -- Ek sal nie kan sê hoe laat presies dit moes begin het nie, maar dit was vroeg in die middag. (30

Maar / ..

Maar hoe laat het hulle vir julle gesê julle moet daar wees, man? -- In die uitnodiging wat gesê was is die volgende: dat daar 'n biduur gehou gaan word in die namiddag. Nou ja, in die namiddag het ek soontoe gegaan.

HOF: Hoe laat het u soontoe gegaan? -- Ek het nie opgelet hoe laat dit was toe ek daar gekom het nie.

MNR FICK: Nou hoe verstaan u, wat is die namiddag van hoe laat tot hoe laat? -- Dit is nadat ek my middagete gehad het.

Tot hoe laat? -- Ons kry tyd vir die middagete om 13h00 by die werk. (10

HOF: En is die middagete van 13h00 tot 14h00? -- Ja.

MNR FICK: Nou wanneer eindig die namiddag, volgens u? -- As wat gebeur?

As die namiddag 13h00 begin wanneer eindig die namiddag? -- Dit is hoe ek die ding ken. In die namiddag voor sonder dit wil sê voor dit donker word, as ons mense groet sê ons middag en net as dit begin donker word dan sê ons nag.

En daar is net gesê julle moet in die namiddag opdaag, nie wanneer nie? -- Nee, ek het nie van tyd gehoor nie.

En toe jy daar opdaag was die vergadering aan die gang? (20 -- Nee, ons het so gewag.

En toe die mense nou uiteindelik opdaag..

HOF: Maar was dit 'n weeksdag? -- Ja, dit was 'n weeksdag.

Moes jy nie gaan werk nie? -- In daardie tyd het ek nie gewerk nie want my werk is net om die kollekteerwerk te doen in die lokasie. Nou ja, ek is in die lokasie.

MNR FICK: Nou hoe laat het hulle opgedaag? -- Ek het vroeër hier gesê dat ek nie na die tyd gekyk het nie, maar dit was in die namiddag.

Was die skole nog aan die gang toe hulle opgedaag het (30

of / ..

of was die skole al uit? -- As ek reg is die skole was nog in.

En is mnr Makhawula voorgestel aan die verhoor? -- Mnr wie?

Makhawula? -- Ja, hy was ook voorgestel.

As wat? -- Die mense wat daar bo gesit het se name was genoem tydens die voorstelling, byvoorbeeld hierdie een is Boesak, hierdie een is Matthew Goniwe, hierdie een is Makhawula. Dit is hoe hulle voorgestel was.

Maar wag, jy het netnou vir die hof gesê Boesak is voorgestel is van die Wêreldraad van Kerke. Hoe is Makhawula (10 voorgestel as van wat? -- Al wat gesê was is hy is Makhawula van Cradock.

Nie dat hy van UDF is nie? -- Nee, so-iets was nie gesê nie. Niks was gesê oor die organisasies daar nie.

En mnr Goniwe, is hy voorgestel aan die vergadering? -- Ja, hy was soos ek gesê het.

As wat? -- As Goniwe van Cradock.

Nie van UDF nie? -- Nee.

Nou u sê die vergadering is geopen met gebed. Deur wie? -- Een van die predikante van Somerset-Oos. (20

Is hy die enigste een wat op hierdie biduur gebed het? -- Hy het net die openingsgedeelte gedoen, met die gebed en die biduur het toe begin. Boesak het oorgeneem.

Ek wil net een ding duidelik kry. Die predikant wat daar die voorstellings gedoen het, wie was hy? -- 'n Predikant wat nie lank soontoe verhuis het nie. Hy was nie lank daar nie, wat behoort aan 'n kerk wat bekendstaan as Rabe, is die persoon wat die voorstelwerk gedoen het by hierdie biduur.

HOF: Is sy naam Rabe of is die kerk se naam Rabe? -- Die kerk se naam is Rabe. (30

Rabe? /..

Rabe? -- Ja, R-a-b-e.

Wat beteken dit? -- Ek weet self nie. Ek ken net die naam van die kerk as Rabe. Wat dit beteken weet ek nie.

MNR FICK: Het hierdie predikant wat u die naam nie van kon onthou nie, is hy die persoon wat geopen het met gebed en afgesluit het met gebed? -- Ja, dit is hy.

Boesak het nie gebed nie? -- Hy het nie gebed nie, hy het net uit die bybel uit gelees.

En het hy enigsins gepreek? -- Na hy uit die bybel gelees het het hy 'n boodskap aan die mense oorgedra naamlik dat (10 almal moet bid vir die mense wat in tronke sit. Dit het hy gesê aan almal wat daar teenwoordig was, of 'n mens by die huis gaan bid of waar ookal, moet hulle bid.

Het hy gesê vir wie in die tronke? -- Niemand se naam het hy genoem nie.

Moordenaars, diewe, almal ingesluit? -- Hy het gesê almal wat in die tronk sit moet voor gebed word. Hy het nie spesifiek gesê wie nie.

Nou net een aspek, hoe laat kom die skole by julle uit? -- Ek sal nie kan sê nie. Ek is nie seker van die tyd nie (20 maar wat ek wel kan sê is dit is ook in die namiddag.

Nou behalwe dat eerwaarde Boesak gesê het julle moet bid vir die mense in die gevangnisse het hy niks anders, enige ander onderwerp aangeraak nie? -- Wat ek nog goed kan onthou is dié wat hy gesê het oor die mense wat in die tronke sit.

Nou jy weet hier het twee ander mense oor dieselfde ding getuig, dieselfde vergadering of biduur wat jy dit noem. En beide het gesê dat die gebede by hierdie sogenaamde biduur is gedoen deur eerwaarde Boesak. -- Is dit nou die opening van daardie biduur of wat? (30

En / ..

En die afsluiting. -- Nee, 'n predikant van Somerset het dit geopen en ook afgesluit.

Vir die hof se gerief, dit is volume 394, bladsy 22 907 en dan staan dit weer, dit is die getuie Ngobane; dan staan dit weer in volume 396; die getuie Plaatjie, bladsy 23 014. Jy weet van die ander getuies het ook beweer dat hierdie Makhawula is nooit voorgestel op hierdie sogenaamde biduur nie. -- Ek praat van wat ek daar gesien het en wat ek gehoor het.

Nou ek stel aan u die deurmekaarpraterij wat hier aan die gang is omdat julle aan die hof leuens vertel. Julle ver- (10 ander die aard van hierdie byeenkoms. U sien ek wil aan u stel dat by hierdie vergadering reeds was hierdie vergadering belê deur SERA, SEYCO en COSAS. -- Wat is dit wat u aan my stel?

Meneer, dit was 'n eenvoudige vraag. Kan u nie net antwoord nie, moet u altyd 'n teenvraag vra? -- Ek sal nooit antwoord op iets wat ek nie goed verstaan het nie.

Ek stel aan u dat hierdie vergadering is belê deur SERA, SEYCO en COSAS. -- Daar is nie so-iets nie.

En Goniwe het op hierdie vergadering gepraat van die "street committees", gesê wat hulle pligte is en hoe die mense hulle moet reël. -- Goniwe het nooit gepraat by hierdie ver- (20 gadering uit sy eie nie. Goniwe het net opgetree as 'n tolk wanneer Boesak Engels gepraat het, dié het vertolk van Engels na Xhoza.

Ek wil aan jou stel Goniwe het gesê die straatkomitees sal die werk oorneem; die pligte oorneem van die raadslede en die mense moet by hulle hul klagtes gaan lê en nie meer by die polisie nie. -- Nee, dit is nie so nie. Goniwe het alleenlik opgetree as 'n tolk vir Boesak. Waar Boesak gesê het die mense waar hulle ookal is, in die huise of waar ookal, moet hulle (30

bid / ..

bid vir die mense wat in die tronke sit. Ek het hier 'n eed geneem om die waarheid te praat en ek sal nie die waarheid verander vir leuens waar ek die eed geneem het om die waarheid te praat nie.

Nou wil ek met u gaan na die 16 Maart 1985 gebeure by die begrafnis van Deborah Memese. Toe u by die kerk aankom was daar 'n seremoniemeester? -- Ja, daar was 'n seremoniemeester daar gewees.

Wie was dit gewees? -- Fort Calata.

HOF: Calata is C-a-l-a-t-a, en Fort is met 'n "t"? Is dit (10 die motor of die gebou? -- Ek weet nie hoe word dit gespel nie. Dit kan wees Ford of Fort.

Ons laat dit maar aan die tikster oor.

MNR FICK: Op al die dokumente word dit met 'n "t" gespel.

HOF: Met 'n "t"?

MNR FICK: 'n "t", ja. Fort Calata. Was daar by die kerk vryheidsliedere gesing? -- Ja, daar was vryheidsliedere gesing daar.

Kan jy hulle name onthou? -- Ja, ek onthou.

Laat ons hoor? -- "Nkosi Sikelele i-Afrika" was gesing. (20

Nog? -- "Senzeni na".

Nog? -- Dit is lank terug dat dit gebeur het. Ek sal nou nie almal van hulle kan onthou nie.

Was daar van Mandela en Tambo gesing? -- Daar was nie van hulle gesing nie, glad nie.

Dié kan jy onthou? -- Ja, ek onthou dit.

Nou julle gaan toe uit die kerk uit na die diens, is dit reg? -- Ja.

En u sê daar was 'n aankondiging gewees dat die mense moet hulle gedra? -- Ja.

(30

Nou / ..

Nou gedra die mense hulle gewoonlik nie by begrafnisse nie of hoekom was dit gesê? -- Die mense gedra hulle self baie goed sover ek weet, maar dit was die aankondiging van die seremoniemeester dat hy dit gesê het. Ek weet nie hoekom hy dit gesê het nie, maar hy het dit gesê net voor die mense uit is dat hulle moet mooi loop en hulle gedra.

En u sê die kis is toe gedra deur die jeug? -- Ja.

En u sê Goniwe was ook in die optog? -- Hulle was in 'n kombi gewees.

Hoe ver van die voerpunt was hulle gewees in hierdie (10 optog? -- Dié se kombi was om en by by die einde van die voertuie wat die voerpunt gevolg het.

HOF: Was dit die voertuie eers en toe die voetgangers? -- Die voerpunt was die kisdraers wat te voet was en dan voertuie. Na die voertuie was daar voetgangers gewees.

MNR FICK: Jy weet hier het 'n ander getuie getuig, mnr Gqobane. Hy het iets anders te vertel gehad vir die hof oor waar Goniwe sou gewees het. -- Dit is mnr wie?

Gqobane. Hy het vir die hof gesê hulle was heel voor by die optog saam met die groot mense, die leiers. -- Hulle, (20 wie is hulle?

Dit is Goniwe en Calata. -- Maar ek getuig op die manier wat ek gesien het.

Maar wat die ander man gesê het vir die hof is hy praat ook die waarheid en dié man was heel voor gewees by die leiers. -- Maar ek getuig op die manier wat ek daar gesien het.

En die ander storie wat die hof moes hoor was dat Matthew Goniwe was nie eers in die stoet nie. Hy was nie voor-aan nie, hy was nie naby voor-aan nie, hy het in 'n kar gery wat in 'n ander straat beweeg het, nie dieselfde straat as die stoet (30

nie / ..

nie. Dit is in volume 396, bladsy 22 984.

HOF: Wat is u eerste verwysing?

MNR FICK: Die eerste verwysing is volume 394, bladsy 22 923 onderaan tot by 924. Nou u sien, ek stel aan u hierdie deur-mekaarpraterij oor Goniwe oor waar hy sou gewees het is omdat julle klomp leuens vertel. Goniwe het hierdie optog gelei. -- Ek het alreeds getuig hier voor die hof dat ek die waarheid sal vertel. Ek vertel die waarheid van wat ek gesien het met my eie oë terwyl ek daar was en die waarheid wat ek hier vertel sal ek nooit verander vir iets nie. Ek was daar. (10

Toe u daar by die graf was waar die teraardebestelling was, was die polisie daar? -- Ek het eers bewus geword van die polisie daar in die omgewing terwyl ek op pad was terug. Hulle was 'n hele endjie ver van ons af, nie naby nie. Dit is waar hulle gestaan het.

Net een aspek nog. Toe julle nou so in die stoet beweeg het begraafplaas toe, het julle vryheidsliedere gesing? -- Daar was vryheidsliedere gewees wat gesing was asook kerkliedere.

En toe julle teruggekome het van die begraafplaas af het julle ook geloop en vryheidsliedere sing? -- Nee, nie in (20 daardie tyd wat ons terugkom nie. Daar was geen vryheidsliedere wat gesing was nie.

Maar die tyd toe julle geloop en vryheidsliedere sing in die strate het die polisie niks aan julle gedoen nie. Hulle het nie nadergekome en begin skiet met traanrook nie nê? -- Ek sê op pad begraafplaas toe het ek nie eers polisie gesien nie Ek het hulle die eerste keer gesien op pad terug waar hulle ver gestaan het.

Nou jy sê toe julle terugkom by die huis was daar een toespraak gemaak deur 'n persoon wat bedankings gedoen het? (30

Ja /..

-- Ja.

Dit is die vader van die oorledene? -- Ja.

HOF: Kan u my net sê, as u nou na die foto kyk, kom ons neem DA.188. -- DA..?

Waar is die verrigtinge.. -- Wat is die nommer?

DA.188. Waar is die verrigtinge gehou by die huis? -- Toe hy begin het om die mense dankie te sê was hy nog in die huis gewees maar hy het uit die huis uitgekom by die deur - die deur wat ek van praat is die deur, die eerste wat lyk na 'n venster aan u kant, op die sy van die huis. (10

Ja, dit is die eerste opening in die skadu van die muur? -- Ja. Hy het daar uitgekom, dit is 'n omheiningdraad daar voor hom en dit is 'n stoep daar. Hy het op die stoep gestaan en toe verder die mense wat daarbuite was ook dankie gesê.

Maar nou was daar nie 'n tent opgeslaan in die tuin vir kospotte en dié soort van dinge nie? -- As u kyk daarso onder daardie boom daar is 'n venstertjie wat daar uitsteek heel onder in die muur. Net anderkant daardie venstertjie is die tent opgeslaan gewees wat teen die muur was.

So dit is eintlik agter die stam van die boom soos ons (20 nou na die huis toe kyk? -- Dit is korrek. En dan sê die getuie dit is omdat daar 'n rookpyp was daar. As u bo kyk, net bokant tussen die twee vensters, bokant kyk nog in die boom, sal u sien daar is 'n rookpyp wat daar uitsteek.

ASSESSOR: 'n Skoorsteen? -- 'n Skoorsteen, ja. Dit is die rede hoekom die tent daar verder agtertoe ingeslaan was.

HOF: Ja, maar as daar dan 'n tent was, was daar dan plek op die perseel vir al hierdie duisende mense? -- Dit is 'n hoekstandplaas hierdie. As 'n mens nou van die tent af na my rigting toe kom, dit wil sê in die rigting van die boom toe, u (30

sal / ..

sal sien daar is 'n paal daarso by die boom. Daardie paal is 'n hoekpaal van die omheiningsdraad en as 'n mens nou daar regs gaan, as u daar kyk, dit is 'n klein "droppertjie" wat daar staan, yster"droppertjie". Dit vorm nou die omheiningsdraad van die perseel. Daar is 'n groot opening daar vanaf die tent self wat mense nog kon gestaan het en dié wat ek van praat is nie wat 'n mens 'n tent kan noem nie. Dit was vier pale wat ingeplant was, twee teen die muur en twee verder van die muur af waaroor 'n seil oorgegooi is.

Dankie.

(10)

MNR FICK: Maar die klomp mense wat nou daar aangekom het van die begraafplaas af het daar in die straat ook gestaan? -- Die meeste van die mense was op die erf gewees. Daar was wel 'n klompie mense buite maar die meeste was in die erf.

Want ek wil aan u stel daar was nie net ongeveer 'n duisend mense nie, daar was ongeveer vier duisend mense. -- Ek skat die mense wat daar teenwoordig was op 'n duisend.

U het laas vir die hof gesê dat die pa van die oorledene gepraat het. Was hy die enigste een wat gepraat het? -- Ja, hy is die enigste een wat gepraat het.

(20)

U sien, hier het twee ander getuies getuig oor hierdie aspek ook, maar hulle was toe oortuig daarvan toe hulle gevra is of Mama General gepraat het dat hulle gesê het niemand het gepraat by daardie huis nie. -- Die enigste persoon wat daar gepraat het was die oorledene se pa, dit is Daniswa se vader.

Ek stel dit aan jou die rede waarom julle so deurmekaar praat oor hierdie aspek ook, is omdat julle wil wegsteek dat Mama General het daar gepraat.

ASSESSOR: Verwysing?

MNR FICK: Een verwysing is volume 394, bladsy 22 876 en (3

die / ..

die ander een is volume 395, bladsy 22 937.

HOF: Ja, het u 'n antwoord? U sê nee? -- Die antwoord was nee.

MNR FICK: Nou u sê vir die hof hier kom toe nou 'n Hippo aangery? -- Ja.

Ken jy 'n Hippo? -- Ja, van sien daar.

Ken jy 'n Casspir? -- Om 'n fyner beskrywing te kan gee sal ek nie in staat wees nie. Al wat ek vir u kan sê is dat daardie groot voertuie wat hulle gebruik met die kleur van vuilgroen; die groen is amper soos hierdie sitplek, maar dit is 'n vuilgroen wat 'n mens daar sien. Al daardie voertuie met (10 daardie kleur wat so groot is noem ons 'n Hippo. Of dit nou 'n Casspir is of wat ookal dit is, dit staan bekend aan my as 'n Hippo.

HOF: In elk geval as dit lank droog was soos dit daar in julle wêreld was, dan is alle groen vuilgroen.

MNR FICK: Nou jy sê hierdie Hippo kom nou daar aan en hulle maak 'n aankondiging? -- Ja, hulle het.

Was dit een persoon wat die aankondiging gemaak het? -- Ek het twee tale gehoor, dit is Khosa en Engels. Dié se stemme het uit dieselfde luidspreker gepraat. (20

Want hier is ander getuienis dat daar glad nie Engels gepraat was toe die aankondiging gemaak is nie, maar die aankondiging was blykbaar in Khosa. -- Dit was in Engels en Khosa gemaak. Dit is wat ek met my ore gehoor het.

Die verwysing is volume 396, bladsy 22 986.

ASSESSOR: Die verwysing na bladsy 22 937, volume 395 kan nie reg wees nie.

MNR FICK: Ek sal dit uitlaat. Hierdie aankondiging word nou gemaak. Is dit deur dieselfde persoon gemaak of het twee verskillende persone die aankondiging gemaak? -- Daar was twee (30
tale / ..

tale daar gebruik. Ek kan nie met sekerheid vir die hof sê hoeveel persone gepraat het nie.

Maar het jy hulle nie gesien praat nie? -- Jy kan nie 'n persoon sien wat binne in daardie ding praat nie.

Het die mense van binne af gepraat? -- Dit is net 'n luidspreker wat gebruik was wat daar bo uitgesteek het.

Want hier is getuienis van mnr Gqobane waar hy sê 'n blanke polisieman het die een aankondiging gemaak en 'n swart polisieman het die ander aankondiging gemaak. -- Ek sê 'n persoon wat daarbinne in daardie ding is kan jy nie sien nie. Al wat ek (10 gehoor het is die twee tale wat gebruik word deur 'n luidspreker.

Nou hierdie voertuig waaruit die aankondiging gemaak is, het toe onmiddellik gery? -- Ja, verder aangery met Derde Laan.

Niemand het gaan praat met hierdie bestuurder of persone op die Hippo nie? -- Ek het niemand gesien wat na die Hippo toe gegaan het nie.

Nou u sê so tien minute daarna toe daag die volgende voertuig op? -- Ja.

En dit was 'n landrover? -- Ja, wit van kleur.

Dit was nie 'n polisiebakkie gewees nie? -- Nee, dit (20 was 'n wit landrover.

HOF: Nou hoe verskil 'n landrover van 'n polisiebakkie? -- Ek weet hoe lyk 'n landrover, ek weet wat is die vorm van 'n landrover. Ek sien die polisiebakkies hoe lyk hulle en hoe hulle gemaak is.

Maar die landrover het ook 'n bak agter soos 'n gewone bakkie -- Nee, die ene wat ek van praat wat daar was het iets op die bak, agter op die bak gehad wat lyk soos 'n masjien en daardie ding het so 'n skoorsteen wat draai so, wat so omdraai hierbo.

En staan daar dan 'n man saam met hom agter op die bak? (30

Nee / ..

-- Nee, daar is niemand wat daaragter staan nie. Maar daardie ding staan so en kyk na julle toe en as hy begin draai dan beweeg hy so, dan draai hy so, maar ek het niemand gesien wat by hom gestaan het en hom laat draai het nie.

So hy word van binne af beheer? -- Ek weet nie. Ek het nie tot by die ding gekom nie. Ek ken nie die ding nie. Ek kan nie met sekerheid sê nie.

Dankie.

MNR FICK: Nou toe die voertuig, die landrover gekom het, toe was dit al 'n rukkie na die tyd verby is, die vyf minute (10 wat julle gegee is om uitmekaar uit te gaan, is dit reg?

HOF: Ja, tien minute is langer as vyf minute.

MNR FICK: Nou laat ek so vra, om watter rede het u nie gegaan nie? -- Die rede hoekom ek nie geloop het nie is omdat die polisie weet van die gewoonte van ons, dat as ons by 'n begrafnis was ons moet teruggaan na die oorledene se huis toe om hande te gaan was en kos te eet wat geskink word. Ons doen dit nooit dat ons direk van die begraafplaas af sommer reguit huis toe stap nie. Ek mag dit nie doen nie.

Nou hierdie voertuig, die landrover, daag toe nou op en waar stop hy sê u? -- Sommer by die "square", naby die "square" gaan staan.

Hoe lank het hy daar gestaan voor hy begin ry het? -- Ek weet nie hoe lank hy daar gestaan het nie, maar na hy daar gestaan het Goniwe en Mzukisi het toe na die landrover toe gestap.

Het hulle gepraat? -- Gepraat?

Gepraat met die persone op die landrover? -- Ek kon nie hoor of hulle gepraat het nie, maar hulle was omtrent by die landrover gewees toe dit begin het met hierdie traangas te (30

blaas / ..

blaas, toe het hulle omgedraai.

En toe die landrover begin die poeier blaas, het hy nog stilgestaan of het hy al gery? -- Nee, terwyl hulle nog gegaan het na die landrover toe en dié staan nog stil, begin die landrover toe met die traangas te blaas en toe begin ry. Hy het 'n U-draai gemaak en by die boom gaan staan en in die rigting van die mense wat op die perseel was met hierdie traangas geblaas.

En hoe lank staan hy toe nou daar by die boom en blaas hierdie poeier? -- Toe dit gestaan het daarso en geblaas het (10 in die perseel van die oorledene se huis het ek toe begin weg-hardloop. Na ek die huis langsaan verby is het ek omgekyk en gesien dat dit besig was om weg te ry, 'n endjie verder was. So ek het nie gesien hoe lank dié gestaan het nie.

Het hierdie voertuig daar van die boom af waar dit stilgestaan het weggery toe; het hy soos hy gestaan het in daardie rigting weggery? -- Ja, dieselfde rigting gery as wat hy vandaan gekom het vroeër voor hy daar 'n U-draai gemaak het.

U sien, hier was ook getuienis van die ander mense wat daar was, wat beweer dat die voertuig het daar aangekom by (20 die boom. Hy het nie toe traanrook geblaas nie, hy het stilgestaan en toe hy wegtrek toe blaas hy die traanrook, die poeier. -- Nee, ek praat van wat ek self gesien het met my eie oë.

Dit was die getuienis van Ngwalangwala, edele, volume 395, bladsy 22 948. Jy weet, die getuienis is verder dat hierdie landrover wat nou daarso gestaan het, hy sou 'n U-draai gemaak het, nie toe u sê hy het 'n U-draai gemaak nie, maar hy het 'n U-draai gemaak nadat hy die traanrook begin blaas het daar vandat hy by die boom weg is. -- Nee, ek sê toe dit begin (30

ry / ..

ry besig was met die U-draai tot hy by die boom gaan staan het was hy besig om dit te blaas.

Edele, dit is in dieselfde volume, bladsy 22 949.

HOF: So u sê eintlik dat hy omgedraai het en met sy agterkant na die huis se kant toe gewys het en toe geblaas het? -- Nee, wat ek sê is terwyl dié nog gestaan het, Mzukisi en Goniwe stap na hulle toe en toe hulle net by hulle gekom het, het hulle toe begin blaas. Hulle het nooit opgehou met die blasery van die gas nie. Hulle het aangehou blaas en 'n U-draai gemaak terwyl hulle nog blaas, tot hulle by daardie boom gestaan (10 het met die agterkant van die bakkie in die rigting van die huis en toe geblaas op die perseel van die huis.

MNR FICK: Meneer, ek stel aan u, u getuienis oor wat daar gebeur het is julle probeer wegsteek wat daar werklik gebeur het by die huis en hoekom dit nodig was vir die polisie om op te tree. Ek wil aan u stel dat Elizabeth Sibanda, Mama General, sy het na die begrafnis daar by die huis gepraat en sy het gesê kyk, daar staan die biersaal nog. Julle sê julle werk hier in Somerset-Oos. En julle klomp het toe gegaan en die biersaal daar beskadig, die plek aan die brand gesteek; die (20 administrasieraad se kantore waar julle die huurgeld betaal, dié het julle gaan beskadig. Julle het die opsigter van die biersaal se huis en die klerk van die raad, mnr Richard Jose, sy huis ook aan die brand gesteek. -- Ek het hier vir die hof gesê dat die gewoonte van ons is dat as ons terugkom van die begrafnis af, 'n manspersoon, eintlik die eienaar van die huis, die leier van die huis, sal praat. As daar nie 'n man is wat hoof is van die huis nie, dan sal hulle nog 'n manspersoon wat 'n familielid is aanstel om te praat. 'n Vroumens praat nooit nie. General het glad nie daar gepraat nie. (30

Ek / ..

Ek wil aan u stel dat hierdie mense wat van Cradock af gekom het, dit is Matthew Goniwe, Mama General, Fort Calata en die ander wat dalk saam met hulle kon gekom het, dié mense het die begrafnis kom oorneem en hulle het die reëlings verder getref; hulle het die toesprake gemaak en die mense opgesweep. -- Nee, dit weet ek nie van nie.

HOF: Ek wil u net 'n vraag vra. Ons het nou gepraat van die administrasiekantore. U het netnou vir my op DA.187 beduie waar die biersaal is. Nou kan 'n mens die administrasiekantore ook sien op DA.187? -- Nee, dit is nie sigbaar op die foto (10 nie.

Is dit aan daardie kant soos ons na hom kyk of is hy agter ons rug soos ons na die foto kyk? -- Dit is agter ons.

Dit is met ander woorde agter ons, aan die anderkant van die plein? -- Ja, links agter van die plein af.

Maar grens hy aan die plein? -- Dié is geleë op die hoek van Central en Vierde Laan. Soos u kyk na daardie foto, daardie vroumens sy loop met Centralstraat van bo af. Daardie huis aan jou linkerkant, die heel hoek daarso is regoor die administrasiekantoor. (20

Dankie.

MNR FICK: Nou u is toe weg by die huis waar die poeier geblaas word en waarheen is u? -- Ek is weg.

Het u die landrover gesien nadat hy daar weggetrek het onder die boom? -- Nee, ek het dit nie weer gesien nie.

Nou u het vir die hof gesê dat op hierdie dag is hierdie biersaal nie afgebrand nie. Weet u wanneer is hy afgebrand? -- Ek het dit eers die volgende dag gesien terwyl ek op pad was dorp toe.

Het hy toe nog gebrand of was hy toe klaar gebrand? -- (30

Daar / ..

Daar was net rook gewees.

Ek danku, edele. Ek het geen verdere vrae nie.

RE-EXAMINATION BY MR TIP: As it pleases the court, just one matter. You mentioned to his lordship that the youth congress in Somerset-East had been, there had been a banning order at the end of March 1985. -- Yes.

Can you recall, was it a complete prohibition in the sense that the organisation was declared unlawful or was it a restriction of its activities for a period? -- Only its activities that were prohibited between that period until the end of (10 June, that they are not supposed to hold any meetings.

Thank you, m'lord.

HOF: Kan u miskien kyk na DA.188, as ons daar begin - kyk na DA.188 en dan kyk u daar in die werf aan hierdie kant, aan ons kant van die huis van Memese. Daar sien 'n mens nou nie 'n kleinerige groen boom nie, wel, ook nie so baie klein nie. Kyk nou na DA.190 en as u nou agter daardie drie manne kyk wat op die foto staan teen die muur en kyk bo-oor hulle koppe oor die muur dan sien u daar wel 'n groen boom. Waar staan daardie boom? -- Daardie bome is in Tweede Laan. (20

In die volgende straat? -- Ja.

En as mens kyk hier na DA.190 wat ons nou mee besig is, daardie stuk agter die manne wat daar staan, is dit 'n stuk wat uitgebou is vanuit die biersaal uit? -- Nee, dit is dieselfde struktuur. Dit is een ding.

Ja maar toemaar, ons sal die ding uitsorteer. Enige vrae?

GEEN VERDERE VRAE NIE

From Grahamstown:

DIKHELE BILLY NDWEBISA, d.s.s. (through interpreter) -

EXAMINATION BY MR TIP: You are presently aged 65 years? (30

That / ..

-- That is so.

And are you employed as a laboratory technician at the physics and electronics department at Rhodes university in Grahamstown? -- That is so.

Is it correct that you have held that position for 32 years? -- That is so.

And that you have lived in Grahamstown all your life? -- That is so.

Now I want you please to tell his lordship about the Grahamstown civic association, known as GRACA. That is (10 G-R-A-C-A. Were you elected as president of that body? -- Yes, that is so.

And do you recall the date of that? -- It was on 6 November 1983.

Now were you the first president? -- That is so.

And were you involved also in the steps leading up to the election on that date of yourself? -- That is so.

Would you describe to his lordship please how it was that GRACA was formed, what were the reasons that led to it? -- That resulted from the dissatisfaction of the community of Grahams- (20 town about the rent and the scarcity of houses and other problems that were experienced in the lives of the community.

And do remember how it was that a meeting came to be held at which you were elected president of GRACA? -- There were two previous meetings prior to this one which was the third meeting at which elections were made by the residents of Grahamstown.

COURT: Why were two meetings necessary for elections? -- There are three locations in that area, namely Jose, Tantiyi and Fingo Village. So it was first an interim committee before the actual elections. (30

Just/..

Just spell Tanty for the record, please? -- T-a-n-t-y-i.

Thank you.

MR TIP: Just for the record also, is it correct that you live in Fingo Village, that portion of Grahamstown? -- That is correct.

Now apart from the interim committees did any other bodies play any role in the steps leading up to the formation of GRACA? -- No, there was none except for the rate payers' association which was pertaining to the rent.

COURT: Was there an existing rate payers' association? -- (10 Yes, there was.

What was its name? -- Grahamstown rate payers' association.

MR TIP: What role did that have to play? -- It was due to its failure to meet the expectations of the people that the formation of GRACA was decided upon.

Did the UDF have anything to do about the formation of GRACA? -- No.

At the meeting on 6 November 1983, was there any discussion about the community council in Grahamstown? -- Yes, there was mention made of them, being called "dummy bodies" and (20 "puppets".

Was that the first occasion in your experience that reference of that sort had been made to the community council in Grahamstown? -- No, it started from the time of the advisory board, UBC, up to the community councillors, that names were being used towards them.

Now just deal with the community council. At that time in 1983 could you give his lordship please an indication of why it was that references of that sort were made to it? -- That was being caused by the failure of those who were (30 expected / ..

expected to do a certain thing for the community which resulted in the community losing hope that made them to call them names.

Is it correct that on 1 December 1983 elections were to be held for a new community council? -- That is correct.

COURT: Now were the rents increased just before this election? -- No, it was not just before that, not during those days.

Yes, but now how long prior to 1 December was there a rent increase? -- I do not quite remember when it was but before 1 December which we are talking about now the rent was already increased. I just cannot remember during which year(10 it was that there was some increase of rent.

Yes, but had it been increased recently or a year or two ago? -- It was usually being increased during April.

Of each year? -- That is so.

Yes, thank you.

MR TIP: As the court pleases. Now you have mentioned that you were aware of the election, forthcoming election. Now at this meeting on 6 November before the election, was any attitude expressed concerning participation in the election? -- Yes, GRACA distributed some pamphlets in which it was saying(20 that the people must not vote for these people.

COURT: Not to vote at all? -- No, we were not saying that. All we were saying is that they must not take part in the polls but we did say it depended on them, we were not stopping them. If they felt they wanted to, they could take part.

MR TIP: Do recall what the percentage poll was in that election? -- 4,6%.

Now when GRACA issued pamphlets calling on people not to take part, was it carrying out the campaign of the UDF in any way? -- No, it was not. In fact in Grahamstown there was (30

no / ..

no UDF then.

I would like you to tell his lordship please, at the time of the formation of GRACA in November 1983, what was conceived as its role in Grahamstown? What was it going to do? -- It was meant to represent the residents of Grahamstown about their needs and it was going to hold discussions with the authorities on behalf of the community of Grahamstown.

After the election of the council on 1 December 1983 what was GRACA's attitude towards that council? - We did not accept it. We did not want it in fact because it was (10 elected under the laws of separation. We wanted another municipality to be operative in Grahamstown.

What sort of municipality? -- We wanted the municipality of the whites which was the municipality all along in Grahams-town. Now this one was introduced, so we wanted that municipality to take over their duties.

COURT: Did you have a community council or a town council? -- We were originally falling under the municipality of the town, that is where we used to pay our rates.

Yes, actually this authority which you call a commu- (20 nity council, was it a real community council or was it a town council? -- The community council we are talking about is the one which was elected on 1 December 1983.

And before that were you under the municipality or was there something in between? -- Prior to the elections of the community councils we were being served by the municipality of Grahamstown who was in charge of the whole of Grahamstown.

So was 1 December 1983 an entirely new thing for you? A new thing, the new community council? -- We never had any experience with the community council prior to this one (30 which / ..

which was elected on 1 December 1983. Otherwise there were other bodies like the UBC and the advisory board which were serving under the municipality of Grahamstown.

MR TIP: Now you mentioned that you wanted the municipality to run things. In what way did you want the residents of the townships that you have mentioned to his lordship to participate in that municipality? -- What we did not want was the so-called community council which was a body that did not have any power. We rejected that, that is why we wanted to fall within the municipality. (10

Did GRACA issue a call - after the election on 1 December 1983, did GRACA issue a call that the councillors should resign? -- Yes, we distributed some pamphlets in which we were saying they should resign.

And at the time of the official opening of the first session of the community council what attitude did GRACA adopt to this? -- We did not attend. We had told the community not to attend that official opening.

At the beginning of January 1984 did GRACA take any steps to having a public meeting? -- Yes, we invited the community council which was elected, which was the authority then, to a meeting at which we were also going to be present and the community in order to have a public debate which would be carried out in the form of us asking questions in order to get their views and them also asking from us to get our views. (20

And did that meeting take place? -- No, that meeting did not take place. Instead we were stopped even from making use of the community halls.

Who stopped you on that occasion? -- The people whom we had invited, the community councillors, are the people who (30
stopped / ..

stopped us from using the halls.

And specifically what was their reply to your invitation to this public debate? -- All they said was that they were unable to.

What was the policy of GRACA concerning working together with other organisations or groups in Grahamstown? -- That was the aim of GRACA, namely that all the people including the youth and the church people, the clergymen in the community and the other existing organisations must come together in order to know what GRACA was about and what was happening. (10

Was a decision taken about how GRACA would set about carrying out its programmes, how it would do its work? -- Yes, GRACA was always going to meet with the community and also make known whatever they have done for the community in order to know what their community expected from them.

And how would it relate to the authorities, to the administration board? -- That GRACA was always going to approach the authorities, if necessary by going there physically or otherwise by writing to them about whatever issue was to be discussed.

COURT: The administration board, was that also a new thing (20 as from 1 December 1983 or had it existed for some time? -- It was existing prior to 1 December.

For how long? -- It was in existence for quite some time. I just cannot remember how long it was existing at the time.

MR TIP: I see 16h00 has come. It would be convenient.

THE COURT ADJOURNS UNTIL 24 MAY 1988.